

יפת אלהים ליפת וישכן באהלי-שם

«Ὁ Θεός θέλει πλατύνει τόν Ἰάφεθ, καί θέλει κατοικήσει
ἐν ταῖς σκηναῖς τοῦ Σήμ» (Γένεσις 9:27)

ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΝΙΚΗΣΑΝ ΟΙ «ΕΒΡΑΙΟΦΑΓΟΙ»

«Εχουν δικιο να παραπονούνται... "Όταν μέ την ένοχη σταση της κυβερνήσεως μας κυκλοφορούσαν οι πλεον ύποπτες φήμες για την ύποθεση του «Σίτυ όφ Πόρος», οι γνωστοί κύκλοι των 'Εβραιοφάγων των 'Αθηνών διοχέτευσαν στον Τύπο την ... πληροφορία ότι ό άτυχος έκείνος Γάλλος, ό Λοραν Βινιερόν, ήταν 'Εβραίος!... Κόλλουσε βλέπετε με τον ισχυρισμό των Παλαιστινίων ότι ή ...Μοσαντ σκότωσε τον κόσμο. Το Ευρωπαϊκό 'Εβραϊκό Συνεδριο έκανε σχετική έρευνα στη Γαλλία και διεπίστωσε ότι κανένας απο την οικογένεια του Βινιερόν, δεν έχει σχέση με την ιουδαϊκή θρησκεία. Το Κεντρικό 'Ισραηλιτικό Συμβούλιο που μας τηλεγραφεϊ την πληροφορία, διαπιστώνει «για μία ακόμη φορά» με «πόση ελαφρότητα ή και κακή πίστη μερίδα του Τύπου υιοθετεί την έμμεση και άμεση αντίσημιτική έκστρατεια που διεξάγεται στην 'Ελλάδα...».

Έχουμε περιπλακει άσχημα με τις όλεθριες πρωτοβουλίες των «αδελφών» Μουσουλμάνων. Και τούς φιλοξενούμε και μάς σκοτώνουν και μάς αναστατώνουν και μάς δημιουργούν διεθνείς περιπλοκές...»

«Μεσημβρινή», 6.8.1988

ΑΥΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕ Η «ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ». Είχε προηγηθεί ή δημιουργία μιάς αυτόχρημα κακής εικόνας από έκείνους που, σέ κάθε περίπτωση ψάχνουν την εύκαιρία για νά πλήξουν τον 'Ελληνικό 'Εβραϊσμό. Δέν προσωποποιούμε, ούτε αναγκαστικά συμφωνούμε με την πολιτική τοποθέτηση του θέματος που κάνει ή άθηναϊκή έφημερίδα. Σημειώνουμε μόνο ότι μερίδα του ελληνικού Τύπου κινωμένη από ιδεολογίες, κοινωνικοπολιτικές τοποθετήσεις, κάθε είδους συμφέροντα, κ.ά. σχετικά συστατικά στοιχεία, όσάκις παρουσιάζεται ή εύκαιρία προσπαθεί νά ένσταλλάξει στην ψυχή και στη συνείδηση των 'Ελλήνων χριστιανών, κακία και μίσος έναντι των συμπολιτών τους έβραίων. Είναι οι κατ' έπάγγελμα — θά μπορούσε νά πει κανείς — αντίσημιτες που συνειδητά διαστρέφουν την πραγματικότητα και κακοποιούν την αλήθεια προκειμένου νά υπηρεθίσουν τον μόλις ύποκρυπτόμενο ρατσισμό τους ή τά όποια ποικιλώνυμα συμφέροντα ύπηρετούν.

ΑΥΤΟΙ ΟΙ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΕΣ την κάθε φορά που άποκαλύπτονται (κι άποκαλύπτονται πολύ συχνά τελευταία και γελοιοποιούνται...) κάνουν ότι δέν καταλαβαίνουν και φυσικά ποτέ δέν δημοσιεύουν τά στοιχεία που άποδεικνύουν τά — κατ' έλάχιστο — «λάθη» τους, την άυτοαναίρεσή τους. "Αλλωστε ό μεγάλος δάσκαλος — τό πρότυπό τους, ό Γκαίμπελς, τούς έχει σαφώς καθοδηγήσει: «Συκοφαντείτε συκοφαντείτε, στό τέλος όλο κάτι μένει...». "Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατάρσεως δημοσιεύουμε τό κείμενο έπιστολής που έστειλε στην έφημερίδα «ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ», στίς 27 Ιουλίου 1988, τό Κεντρικό 'Ισραηλιτικό Συμβούλιο:

«Αποτελεί βέβαια ματαιοπονία τό νά άσχολεϊται και νά άπαντά κανείς στον χρονόγραφο σας Κυριάκο Διακογιάννη, μιά και είναι γνωστό ότι αυτός σέ σειρά μυθιστορηματικών άυτο - άποκαλυμμένων «ιστορικών» εκδόσεών του, δέν κάνει τίποτα άλλο παρά νά επιδεικνύει τον αντίσημιτισμό του. Για όλα τά κακά στον κόσμο, κατά τον Κ. Διακογιάννη, φταίνε οι 'Εβραίοι!

Σε χρονόγραφο της 21ης Ιουλίου που δημοσιεύθηκε στην έφημερίδα σας, τό αντίσημιτικό μένος του χρονόγραφου σας πέτυχε νά έξακριβώσει τούς «πραγματικούς τρομοκράτες», όπως τιτλοφορεί τό δημοσίευμα της σφαγής στό κρουαζιερόπλοιο «Σίτυ όφ Πόρος». "Ο χρονόγραφός σας, με την μυθιστορηματική ικανότητα που τον διακρίνει, κατάφερε νά προηγηθεί των έπίσημων κρατικών άστυνομικών ανακρίσεων. Βρήκε λοιπόν ότι οι «Αραβες τρομοκράτες ήταν «πράκτορες μισοφρόροι των 'Εβραίων». Και σέ μία επίδειξη ρατσι-

στικού άποκορυφώματος γραφεί: «Νά προσθέσω και την ουσιώδη λεπτομέρεια ότι ό Βινιερόν ήταν «'Εβραίος τό θρησκευμα».

Στην κρίση και στην εύφαια των αναγνώστών σας, παραδίδονται οι γεμάτες ρατσισμό και μίσος «άνακαλύψεις» του Κ. Διακογιάννη που δέν είναι τίποτα άλλο παρά συνέχεια της αντίσημιτικής του φιλολογίας.

Παρακαλούμε για τή δημοσίευση όλόκληρου του κειμένου της έπιστολής μας».

Φυσικά ή έφημερίδα αυτή που έχει τή Δημοκρατία στον τίτλο της δέν δημοσίευσε την έπιστολή του Κεντρικού 'Ισραηλιτικού Συμβουλίου. 'Η Δημοκρατία δέν είναι εύκολη ύπόθεση για τούς συκοφάντες...

ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, σχετικά με την ύπόθεση Βινιερόν, έστειλε σ' όλόκληρο τον ήμερήσιο Τύπο, στον πρόεδρο της ΕΣΗΕΑ και στον πρόεδρο της Ένώσεως 'Ιδιοκτητών 'Ημερησίων Έφημερίδων 'Αθηνών, τό παρακάτω τέλεξ:

«Μερίδα του Τύπου άνέγραψε άνευθυνα ότι ό σχετισθείς με την ύπόθεση του «Σίτυ όφ Πόρος» Γάλλος ύπηκοος Λοραν Βινιερόν ήταν 'Εβραίος τό θρησκευμα.

"Υστερα απο έρευνα στην Γαλλία του Ευρωπαϊκού 'Εβραϊκού Συνεδρίου ούτε ό Βινιερόν ούτε κανένας απο την οικογένεια του έχουν σχέση με την ιουδαϊκή θρησκεία.

Η περίπτωση αυτή άποδεικνύει για μία ακόμη φορά με πόση ελαφρότητα ή και κακή πίστη μερίδα του Τύπου υιοθετεί την έμμεση και άμεση αντίσημιτική έκστρατεια που διεξάγεται στην 'Ελλάδα απο πασιγνωστους κύκλους.

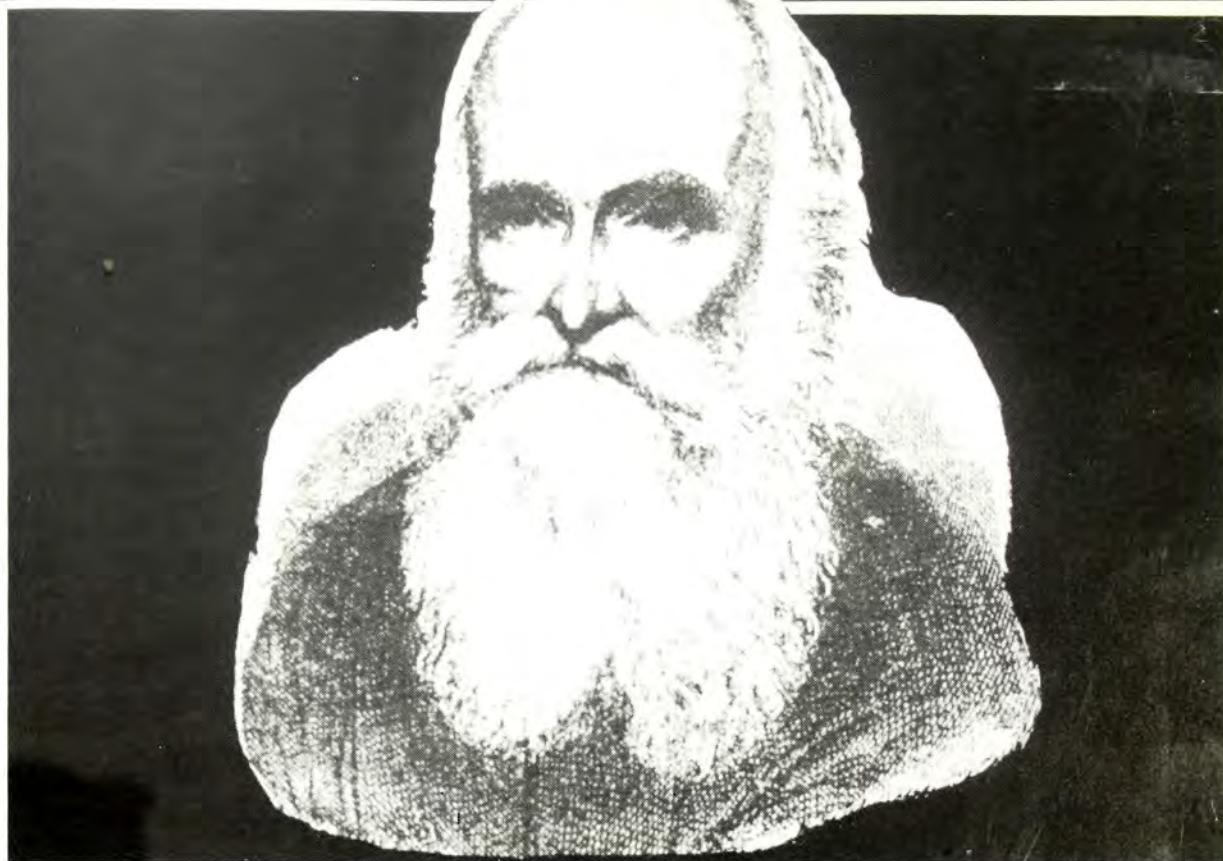
Υπάρχει όμως και τό επιπλέον έρώτημα: κι άν ακόμη ό Βινιερόν ήταν 'Εβραίος τό θρησκευμα γιατί είδικα σ' αυτόν έπρεπε νά γίνει άναφορά στη θρησκευτική του πίστη και όχι για τούς ύπολοιπους που ένεπλακhsαν στην τρομοκρατική ύπόθεση;

Έπειδη φαίνεται ότι ό ρατσισμός του αντίσημιτισμού άνθεϊ και άποδίδει σέ μερίδα του 'Ελληνικού Τύπου, ακόμη και στό τέλος του 20ου αιώνα, θέτουμε ύπ' όψη σας τό όλο θέμα και παρακαλούμε όπως λάβετε τά κατάλληλα μέτρα για την αντιμετώπιση μιας καταστάσεως που δέν βλαπτει μόνο τον ελληνικό 'Εβραϊσμό, αλλά όλόκληρη τή χώρα στό έσωτερικό και στό έξωτερικό».

Ποιά ήταν ή άναπόκριση; 'Η «Καθημερινή», τό «Έθνος» και ό «Οικονομικός Ταχυδρόμος» δημοσίευσαν την πληροφορία και ή «Μεσημβρινή» τό κείμενο της προμετωπίδας αυτού του άρθρου. Οι άλλοι — και κυρίως οι ένοχοι — σιώπησαν. Ποιός μίλησε για Δεοντολογία και για 'Ηθική;

ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ΟΤΙ «οι γνωστοί κύκλοι των 'Εβραιοφάγων», όπως τούς άποκαλεί ή «Μεσημβρινή», δέν θά συνεισθούν. Θά συνεχίσουν άπτόητοι. Μέσα στους αιώνες όμως υπήρξαν παντού και πάντοτε «'Εβραιοφάγοι» που έδιωξαν, κατέστρεψαν, έκαψαν, θανάτωσαν τούς 'Εβραίους. Είναι αυτοί που έμειναν στην ιστορία της ανθρωπότητας με τά χειρότερα όνόματα, με έπίθετα που προκαλούν στους μεταγενέστερους βδελυγμία κι άποστροφή. 'Η ιστορία γνωρίζει να τιμωρεί με τον πιο καταδικαστικό τρόπο: την άμείλικτη κρίση της ύστεροφημίας. Μέχρι τότε όμως — δυστυχώς — οι «'Εβραιοφάγοι» όργιάζουν και νομίζουν ότι νίκησαν. 'Ακόμη όμως και στίς πιο σκοτεινές περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας ή εύτελής ανηθικότητα και ή καταβαράθρωση της αλήθειας δέν μπόρεσαν νά θεωρηθούν ως νίκη...

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: 'Ιερουσαλήμ. Γλυπτό ελληνικής σαρκοφάγου, της περιόδου του 'Αδριανού.

‘Ο Καΐρης καί ὁ ἐβραϊκός διαφωτισμός. Αἴτια τῆς λαϊκῆς καί ἐκκλησιαστικῆς καταδίκης τοῦ καϊρικοῦ συστήματος

Τῆς ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός αντιμετώπιστηκε μέ ύποψία καί φόβο ὄχι τόσο γιά τόν πολιτικά καί κοινωνικά ἐπαναστατικό του χαρακτήρα, ὅσο γιά τίς θρησκευτικές του καινοτομίες. Καί οἱ καινοτομίες αὐτές, ἀπηχήσεις ἐνός καθολικισμοῦ ἢ λουθηροκαλβινισμοῦ, θά ἦταν ἴσως ἀνεκτές, ἂν πίσω ἀκριβῶς ἀπ’ αὐτές δέν καραδοκοῦσε ἕνας μεγάλος κίνδυνος, ὁ ἐβραϊσμός, πού κινοῦσε τά νήματα. Οἱ ἀγωνιστές τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας ἐνῶ ἔδωσαν

τά πάντα στόν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας, ἐντούτοις ἔκριναν μέ τό σκληρότερο τρόπο τοὺς συναγωνιστές τους ἀλλά καινοτόμους στά θέματα τῆς θρησκείας. ‘Ο Μακρυγιάννης εἶναι εὐγλωττο παράδειγμα τῆς λαϊκῆς εὐαισθησίας ἀπέναντι στίς παρεκκλίσεις ἀπό τήν ‘Ορθοδοξία. ‘Ο Καΐρης ἐκμηδενίζεται καί χλευάζεται στά ἔργα τοῦ Μακρυγιάννη. Οἱ χαρακτηρισμοί εἶναι βαθιά προσβλητικοί καί ἐκφράζουν τήν ἐντονή ἀντίδραση τοῦ Μακρυγιάννη ἀπέναντι στόν Καΐρη πού τόν θεωροῦσε ὅτι ἦταν «ἀπατεώ-

νας τῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ καί τῆς βασιλείας του, ἀπατεῶνας τῶν ὁμογενῶν του»¹. ‘Ακόμη τόν εἰρωνεύεται ὅτι «θέλει νά γένη ἀρχίθρησκος² μέ κούφια καρύδια καί μέ ἀσκία γιομάτα ἀγέρα»³. ‘Ο Μακρυγιάννης βρίσκει καί ἐκθέτει μέ βεβαιότητα καί τοὺς λόγους αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Καΐρη «συντρόφεψε ὁ σοφός αὐτός μέ λουθηροκαλβίνους... καί ἔδωσε ὄρκον καί ἀγοράστη... ἤβρε λείψανα ἀπό αὐτοὺς τοὺς Μακιαβέληδες καί τεμπέληδες τῆς ἀνθρωπότης καί ἀνθρωποφάγους... τοὺς ἤ-

βρε, ὀρκίστη μέ αὐτούς, πλερώθη»⁴. Ἀκολουθοῦν κατάρες σ' αὐτόν καί στούς μαθητές του⁵. Ὁ Μακρυγιάννης εἶναι καλά ἐνημερωμένος γιά τίς προσπάθειες τῶν Ἱεραποστόλων νά πληγώσουν τό σώμα τῆς Ὁρθοδοξίας⁶ καί γι' αὐτό ἀντιδρᾷ μέ φανατισμό. Κι αν υποθέσουμε ὅτι ὁ Μακρυγιάννης τά γράφει αὐτά γιατί εἶναι «ἀγράμματος»⁷, δέν μπορούμε νά ἰσχυριστοῦμε τό ἴδιο γιά τόν Τερτσέτη ἢ τό Χριστόπουλο, κατήγορους καί αὐτούς τοῦ Καίρη. Ἐγραφε ὁ Τερτσέτης μέ σαρκασμό γιά τόν Καίρη «Ἄνῃρ ὀδοηκοντούτης, ὀρεχθεῖς νά κηρύξει νέαν θρησκείαν εἰς τόν ἑλληνικόν κόσμον ἔγραψε τά δόγματα του ὡρικῶς. Ἀγνοῶ ἀν ὠφελήθη καί τῆς συμβουλῆς παρὰ φίλου νά μεταποιήσῃ τό ἀμὴν εἰς ἀμάν»⁸. Ὁ Χριστόπουλος ἐξάλλου ἐνῶ ἐξεκίνησε μιά μελέτη μέ θέμα «Θρησκεία καί Μυστήρια Ἑλλήνων» τή σταμάτησε γιατί τό παράδειγμα ἴσως τοῦ Καίρη ἦταν ἀνασταλτικό, ὅπως γράφει στή βιογραφία του, ὅπου τόν χαρακτηρίζει «ἄτομο ἀπερίσκεπτο καί τῆς δοξομανίας του θύμα»⁹. Ὁ Ἀμβρόσιος Φραντζῆς, μέ σαφή συνείδηση τοῦ σκοποῦ καί τῆς δράσης τῶν Ἀμερικανῶν Ἱεραποστόλων στήν Ἑλλάδα, ἐκφράζει ἀγαλλίαση γιά τήν καταδίκη τοῦ Καίρη καί εὐγνωμοσύνη στούς κριτές του: «Ὁ φανείς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀρχηγέτης (ἡ κοινότερον Μπαϊρακτάρης) εἰς τά εἶδη ταῦτα τῆς ἀσεβείας ἐναντίον τῆς ἀμωμῆτου Ἀνατολικῆς ἱεράς θρησκείας, μόνος ἐστάθη ὁ ἐκ τῆς νήσου Ἀνδρου Θεοφίλος Καίρης, τοῦ ὁποῦ τὰ ἀσεβῆ δόγματα καί φρονημάτων, ὡς ἀποβέβοντα τόν γενικόν θρησκευτικόν καί πολιτικόν ἐξολοθρευμὸν τοῦ ἔθνους, ἀπεκρούσθησαν... οἵτινες (κριτές του) κατεκρίμνησαν καί ἀπεσκοράκισαν τά ἀσεβῆ καί νεοφανῆ καίρικὰ δόγματα...»¹⁰. Ἐπιεικέστερος, ἀλλά σαφῆς γιά τή βλάβη πού προκαλοῦσε στήν πατρίδα ὁ Καίρης, ἦταν ὁ πρῶτος μητροπολίτης τῶν Ἀθηνῶν τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδας, Νεόφυτος ὁ Ε', ὁ ἀπὸ Ταλαντίου καί Θερμοπυλῶν¹¹. Παραλείπω τίς γνωστές κατηγορίες γιά τόν Καίρη¹² γιά νά περάσω στά πιθανά αἵτια τῆς κατακραυγῆς. Βέβαια ἔχει δοθεῖ μέ πολλούς τρόπους ἡ ἔρμηνεία ὅτι ὁ Καίρης ἦταν χριστιανός αἰρετικός ἢ μᾶλλον τελείως ἀντιχριστιανός¹³.

Ἀκόμη ἐπανειλημμένα ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἀποψη ὅτι ὁ Καίρης εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἄν γνωρίζαμε τά στοιχεῖα πού συνθέ-

τουν τό δυτικό Διαφωτισμό καί τήν ἰδιαιτερότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, θά μπορούσαμε νά καταλάβουμε καί τούς στόχους καί τίς ἀντίστοιχες ἐπιρροές τοῦ Καίρη¹⁴. Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στό Χριστιανισμό καί τόν Ἑβραϊσμό δέν ἔπαψε ποτέ σέ ὅλη τήν περίοδο τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Στήν περίοδο τοῦ Διαφωτισμοῦ κορυφώθηκε, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τό κύριο θέμα τῶν δυτικῶν διαφωτιστῶν καί τῶν Ἑλλήνων ὁπαδῶν. Πρίν προχωρήσω στήν ἀνάπτυξη τῆς ἐβραϊκῆς, κατὰ τή γνώμη μου, βάσης τοῦ δυτικοῦ Διαφωτισμοῦ, γέγονός πού ἐπηρέασε βαθύτατα τόν Καίρη, θά φέρω ἐνδεικτικά μερικές ἑλληνικές μαρτυρίες. Ὁ Μακρυγιάννης ἐκφράζει τή ριζωμένη χριστιανική παράδοση καί μέσα ἀπ' αὐτή μπορούν νά ἐξηγηθοῦν οἱ φράσεις του ὅπως, ὅτι τοὺς Τούρκους τοὺς εἶχαμε «σάν Ὁβραῖους» κ.ά.¹⁵. Τό 1835 βγαίνει σέ τέταρτη ἐκδοση ἡ «Ἀνατροπὴ τῆς θρησκείας τῶν Ἑβραίων», σέ μετάφραση Νικηφόρου Θεοτόκη¹⁶. Τό 1802 κυκλοφορεῖ στή Βενετία βιβλίο ἀντιρρητικό κατὰ ἐνός ἀββᾶ Κομπανώνου, συγγραφέα ἔργου, πού πραγματευόταν ὁμοιότητες «Ἑβραίων καί Ἑλλήνων»¹⁷. Ὁ Ἡλίας Ζερβός ἱακωβάτος ἐκδίδει τό 1862 στήν Κεφαλλονία ἔργο μέ τίτλο «Τά γενέθλια καί ἡ νομοθεσία τῶν Ἑβραίων»¹⁸. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ θέση τοῦ ἱακωβάτου ἀπέναντι στοὺς Ἑβραίους, ὅταν γράφει γιά τὰ «ἡθικά πλεονεκτήματα» τῶν νόμων τοῦ Μωυσῆ καί τῶν ἄλλων ἰδιαίτερων νόμων τῆς ἐβραϊκῆς πολιτείας, «τά ὅποια συνετέλεσαν ν' ἀναδείξωσι τόν Ἑβραϊκόν λαόν ἀπὸ δούλον, κατακτητὴν καί ἐλεύθερον καί νά τόν καταστήσωσιν ἔθνος ἀνεξάρτητον κρατιόν, γόνιμον εἰς γενναίους καί σοφοὺς ἄνδρας, σεβαστόν εἰς τά σύγχρονα ἔθνη»¹⁹. Ἐκθειάζεται ἡ θεοσέβεια καί ἡ θεοκρατία πού καθιέρωσε ὁ νομοθέτης τῶν Ἑβραίων «ἡ θεοσύντακτος αὕτη νομοθεσία, ἥτις διαχέει εἰσὲτι τό οὐράνιον φῶς της ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου»²⁰.

Στό ἴδιο κλίμα ἀνῆκε καί ὁ Λασκαράτος, μέ σχεδόν παράλληλους βίους μέ τόν Καίρη, ὅπου ἀρκετά ἀργότερα ἀπὸ τό θάνατο τοῦ Καίρη, (1890), γράφει στή Ραψωδία 4η, Μετά τήν Κολιασιάδα:

Στοὺς Ἰσραηλίτες ὁ Χριστὸς ἦθ' εὐρεῖ

Τὴν θεολογίαν τὴν ὁποίαν ἐπίστευε
Καί τὴν λατρείαν μέ τὴν ὁποίαν ἐλάτρευε.

Δύο τοῦτα πού ποτέ του δέν

ἀρνήθηκε:

Ἀλλὰ ἐστάθηκε πάντα Ἰσραηλίτης
Κατὰ Θεολογίαν, λατρείαν καί γένος.

Κατὰ μόνην θρησκείαν ἐδιέφερε.²¹

Τό περίεργο εἶναι ὅτι δίνει τοὺς ὀρισμούς τῆς Θεολογίας καί τῆς θρησκείας ὀρίζοντας ὅτι κάθε θεολογία εἶναι ἐπιστήμη, μέ ἀντικείμενό της τὴν ὑπόσταση τοῦ θεοῦ, πού κάθε μιά ἐρμηνεύει μέ δικό της τρόπο, καί ἐνῶ οἱ θεολογίες εἶναι πολλές, ἡ θρησκεία εἶναι μία μόνη, ἡ διαγωγή ἡ ἐνάρετη, ἡ ἴδια γιά ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καί προσθέτει:

Οἱ Θεολογίες χωρίζουν τούς ἀνθρώπους

Σέ θεολογικὰς ἐχθρὰς ὁμάδες,
Ποῦ ἀντιπαθοῦν γὰ τοῦτο ἀνάμεσόν τους,

Δείχνοντας πῶς διαφέρει ἡ κάθε ὁμάδα,

Ποιοὶ Μωαμεθανοί, καί ποιοὶ Ἑβραῖοι
Ἐνῶ ἡ θρησκεία πληθυντικὸν δέν ἔχει.

Ἔτσι καί μέσ' στοὺς Τούρκους βέβαια βρίσκονται,

Καί μέσα στοὺς Ἑβραίους Χριστιανοί²².

Ἡ προσπάθεια γιά ἄρση τῶν διαφορῶν, πού πηγάζουν ἀπὸ τὴν θεολογία καί χωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους καθὼς καί ἡ ἀνάγκη γιά ἐνότητα τῶν λαῶν μέσα ἀπὸ τὴν ἐνάρετη διαγωγή, δηλ. τὴ θρησκεία, εἶναι οἱ φανερὲς θέσεις τοῦ Λασκαράτου. Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὰ Ἰόνια νησιά, μετὰ τὴν ἱδρυση τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας καί στὰ Συντάγματα τῆς ὀρίζονται κάποια προνόμια γιά τοὺς κατοικοὺς τῆς ἐβραϊκῆς ἐθνότητος²³.

Στὴν Κέρκυρα ἐξάλλου εἶναι γνωστὴ ἡ ἐπιμονή τοῦ Γκίλφορντ γιά νά σπουδάσει ὁ ὑπότροφός του Κ. Τυπάλδος ἱακωβάτος, τὴν ἐβραϊκή γλῶσσα, ἐνῶ τόν προορίζει γιά θεολογικὰς σπουδὰς²⁴.

Στό *Ρεμπელიό τῶν Ποπολάρων* τοῦ Ἀγγελου Σουμάκη πού ἀναφέρεται σέ γεγονότα τοῦ 1628 σημειώνεται ὅτι «οἱ Ἑβραῖοι εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον εἶχαν περισσότερην ἐξουσίαν παρὰ τοὺς ἄρχοντας»²⁵.

Στό *Χρονικὸ τοῦ ρεμπელიοῦ* ἐναντίον τῶν Ἑβραίων, τό 1712, γραμμένο ἀπὸ ἀνώνυμο Ζακυνθινὸ, ὁξύνεται ἡ ἀντίθεση τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στοὺς Ἑβραίους²⁶.

Οἱ Ἑβραῖοι περιορισμένοι αὐστηρὰ ἀπὸ τοὺς Βενετούς, μόλις τό 1797 γιόρτασαν μαζί μέ τοὺς Χριστιανούς σάν ἐλεύθεροι πολίτες, μέ τὴν εἴσοδο τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων στή

Ζάκυνθο²⁷.

Τό Πάσχα του 1847 έγιναν αντίεβραϊκές διαδηλώσεις και στήν Αθήνα²⁸.

Έκεινος που μέ ιδιαίτερη επιμονή σέ όλη του τή ζωή του θά υποστηρίζει τά δικαιώματα των Έβραίων, είναι ο Αδ. Κοραής. Είναι γνωστή η αίστηρή, αλλά δίκαιη, κριτική του Κοραή για τίς ατέλειες του ορθόδοξου κλήρου. Βασικό καί μόνιμο αίτημά του υπήρξε η αναμόρφωση τής εκκλησίας²⁹. Η έβραϊκή βιβλιογραφία, καί στά λατινικά άκόμη, του είναι γνωστή. Η στάση του άπέναντι στους Έβραίους παραξενεύει τόν άναγνώστη στήν άρχή, μέχρι νά καταλάβει τά βαθύτερα αίτια αúτης τής συμπεριφοράς, όπως θά τά δούμε στή συνέχεια, καί έτσι θά εξηγήσουμε καί τήν αντίστοιχη συμπεριφορά του Καίρη. Τιμά τούς Έβραίους ο Κοραής γράφοντας ότι «δέν έπροσκυνούσαμεν ουτ' ήμείς ουτ' οί Έβραίοι τόν προφήτην αúτων» (δηλ. των Τούρκων)³⁰. Στο ίδιο του έργο ο Κοραής προβαίνει σέ σύγκριση έθιμων Έλλήνων καί Έβραίων³¹ καί υποδεικνύει καί σχέδιο νόμου, που τούς εύνoει³². Αφιερώνει στόν ίδιο Διάλογο περισσότερο από μία σελίδα υποσημειώσεων για νά πείσει νά σταματήσει ή πρόσ τούς 'Ιουδαίους γνωστή διεθνώς κακή διαγωγή. Τονίζει μάλιστα ιδιαίτερα τά «περί τής αναγεννήσεως των 'Ιουδαίων»³³. Υπόδειξη του, οί Έβραίοι νά στέλνουν τά παιδιά τους σέ χριστιανικά σχολεία, χωρίς νά γίνεται προσηλυτισμός, όπου εκεί θά μάθουν ότι «μόνη αληθής θρησκεία, είναι ή διδάσκουσα τήν ισονομίαν θρησκείας». Οί δάσκαλοί τους, πάλι, πρέπει νά είναι συμπολίτες καί νά διδάσκονται στις Χριστιανικές Ακαδημίες τό επάγγελμά τους³⁴.

Στόν «Συνέκδημο 'Ιερατικό» (1831) μέ τίς Έξηγήσεις στις Έπιστολές του Παύλου, αναφέρεται συχνά στους Έβραίους - 'Ιουδαίους καί εκείνο που άποκαλύπτει, ίσως, τίς προθέσεις του Κοραή είναι ή επισημάνση των 'Ιουδαίων που «ήρχοντο εις Χριστόν»³⁵. Υπογραμμίζει τόν κίνδυνο από τούς 'Ιουδαίους τούς έρχόμενους στό Χριστιανισμό, γιατί «πολλοί των από 'Ιουδαίους έρχομένων εις τόν Χριστιανισμόν, δέν έπαιναν νά σέβονται καί νά διδάσκωσι τούς μύθους των Φαρισαίων... Άλλ' ο 'Ιουδαίος έρχόμενος εις τόν χριστιανισμόν μέ τήν περί ενός θεού όρθήν πίστιν...»³⁶. Ο Κοραής εδώ υπογραμμίζει έμμεσα, αλλά μέ σαφήνεια ότι ή όρθή πίστη είναι του ενός θεού.

Τό 1829 γράφει *Διάλογο* ο Κοραής όπου τιμά ιδιαίτερα τόν Καίρη για όσα είπε στόν Καποδίστρια³⁷, καί όπου όμως σέ πολλά μέρη κάνει σύγκριση 'Ιουδαϊκής πολιτείας καί Χριστιανικής εκκλησίας³⁸. Σέ μεγάλο μέρος του έργου του ο Κοραής παραπέμπει στόν Κλήμη 'Αλεξανδρείας³⁹.

Ο Κοραής στις «*Σημειώσεις εις τό προσωρινόν πολίτευμα τής Ελλάδος τού 1822 έτους*» κάνει έκτενέστατο λόγο για τίς τούς Έβραίους καί προτείνει τήν πολιτική άφομοίωσή τους μετά από άνάλογη κατήχηση καί μόρφωση⁴⁰. Υπάρχει εδώ μικρή ιστορία των Έβραίων καί άπολογία του Κοραή για λογαριασμό των Χριστιανών, που όνόμαζαν τούς Έβραίους *Θεοκτόνους*⁴¹. Ο Μωυσής είναι ό ύψιστος Νομοθέτης⁴². Ο Κοραής από πολύ νωρίς ένιωσε τήν άνάγκη ό ίδιος ή μετά από υπόδειξη, νά μάθει τήν έβραϊκή γλώσσα, όπως γράφει στήν αυτοβιογραφία του, για νά καταλάβει καλύτερα τήν Παλαιά Διαθήκη. Η άνεπάρκεια του Έβραίου δασκάλου του τόν όδήγησε στή βιβλιοθήκη του δασκάλου του Κεuhn, όπου υπήρχαν βοηθήματα τής έβραϊκής καί έτσι γνώρισε καί τής Παλαιστίνης τά φώτα⁴³.

Δημιουργείται βέβαια μετά από αυτά μία εύλογη άπορία: Γιατί τόσο έβραϊόφιλος ο Κοραής; Σέ λίγο θά δούμε ότι αúτός ήταν ό κυριότερος χαρακτήρας του δυτικού Διαφωτισμού. Άλλά άνεξάρτητα άπ' αúτό, ο Κοραής είχε ό ίδιος δικούς του στόχους για τήν πατρίδα του. Συνοψίζονται σέ μία φράση στό «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» μέ τόν αρχαϊκό τύπο χρονολόγησής Χ Η ΗΗΗΙ (1801), καί ψευδότοπο, αλλά έντονα συμβολικό, τήν 'Αλεξάνδρεια, όπου γράφει: «Από τήν Αίγυπτον καί πάλιν άς αναφθώσι τά φώτα, τά όποία έχουσι νά φωτίσουν καί τρίτον τούς Γραικούς»⁴⁴. Αναφέρεται στό ίδιο σημείο στις Βιβλιοθήκες καί τίς Σχολές τής 'Αλεξανδρείας⁴⁵. Ο Καίρης, άγαπητός του Κοραή⁴⁶ καί όπαδός του, φαίνεται ότι θέλησε νά ύλοποιήσει τό όραμα του Κοραή. Καί ό ίδιος, βέβαια, έζησε μέσα στό χώρο του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, καί άσφαλώς επηρεάστηκε από τή στάση του τελευταίου άπέναντι στήν ιουδαϊκή θρησκεία.

Είναι πολύ πιθανό, όμως, ό Καίρης νά μελέτησε βαθιά τίς προτάσεις του Κοραή για όλα τά θέματα τής θρησκείας τής Ανατολής (ναούς, κλήρο, δεισιδαιμονίες κ.λπ.) καί μάλιστα νά πρόσεξε ιδιαίτερα τίς επανειλημμένες αναφορές του Κοραή στή Θεοσε-

βεια καί τήν άνάγκη νά ξεκινήσει ό έλληνικός λαός από τίς ρίζες του, δηλαδή πρώτα από τήν Π. Διαθήκη καί ύστερα από τήν έλληνική άρχαιότητα, δύο στοιχεία που είναι θεμελιώδη γνωρίσματα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ο *θεϊσμός* δέν ήταν ό προσφορότερος δρόμος για τή συνοδοιπορία Έλληνισμού - Χριστιανισμού. *Θεϊστής* ήταν άλλωστε καί ό Θεόφραστος: «Ce Philosophe étoit Théiste, comme l' étoient la plupart des Philosophes Grecs»⁴⁷. Η *Ευσέβεια* είναι ή φωτισμένη θρησκεία⁴⁸. Οί λέξεις *θεοσεβής* καί *θεοσέβεια* είναι σέ συχνή χρήση στόν Κοραή⁴⁹.

Ίσως αúτη ή άναγωγή στις πρώτες ρίζες όδήγησε καί τόν Καίρη νά χρησιμοποιήσει τή δωρική διάλεκτο⁵⁰, καί άκόμη τό έτος του «*Πολεμιστήριου Σαλπίσματος*» του Κοραή, τό 1801, νά ήταν ή άφορμή τής δικής του έπιλογής αúτης τής χρονολογίας έναρξης του ήμερολογίου του⁵¹ καί ίσως καί τό έβραϊκό ήμερολόγιο νά ήταν τό πρότυπο τής δικής του ήμερολογιακής καινοτομίας.

Ο Κοραής παραπέμπει, όπως είπα, συχνά στόν Κλήμη 'Αλεξανδρείας, καί ό Καίρης σέ μεγάλο μέρος στηρίζεται στα έργα του, δηλ. του Κλήμη. Η λέξη καί ή έννοια τής *Θεοσεβείας* βρίσκονται στα έργα του Κλήμη: «Άς δούμε μερικά χωρία. «Τέλος δέ έστιν *Θεοσεβείας* ή αίδιος άνάπαυσις έν τώ θεώ» τό μέντοι τής *Θεοσεβείας* κατόρθωμα δι' έργων τό καθήκον έκτελεί· όθεν εϊκότως τό καθήκοντα περί τας πράξεις, ου τας λέξεις, συνίσταται· καί έστιν ή μέν πράξις ή του Χριστιανού ψυχής ένέργεια λογικής κατά κρίσιν άσείαν καί δρεξιν αληθείας διά του συμφυούς καί συναγωνιστού σώματος έκτελουμένη (*Παιδαγωγός Α'*, κεφ. ΧΙΙΙ).

«Θεοσεβής γάρ μόνος ό καλώς καί άνεπιλήπτως περί τά ανθρώπινα έξυπηρετών τώ θεώ ώπερ γάρ *θεραπεία φυτών άρίστη καθ' ήν γίνονται οί καρποί καί συγκομίζονται έπιστήμη καί έμπειρία γεωργική, τήν ώφέλειαν τήν έξ αúτων παρεχομένη τοίς ανθρώποις, οúτως ή Θεοσέβεια του γνωστικού, τούς καρπούς των δι' αúτου πιστευσάντων ανθρώπων εις έαυτήν άναδεχομένη, έν έπιγνώσει πλειόνων γιγνομένων καί ταύτη σωζομένων, συγκομιδήν άρίστην δι' έμπειρίας εργάζεται» (*Στρωματείς, Ζ'*, κεφ. Ι).*

«Καθόλου τοίνυν ούδεμίαν σώζει Θεοσέβειαν οúτε έν ύμνοις οúτε έν λόγοις, άλλ' οúδέν έν γραφαίς ή δόγμασιν ή μή πρέπουσα περί του θεού ύπόληψις» (*Στρωματείς Ζ'* κεφ. VI).

«Φιλάνθρωπος δὲ ὢν ὁ κύριος πάντας ἀνθρώπους "εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας" παρακαλεῖ, ὁ τὸν παράκλητον ἀποστέλλων. Τίς οὖν ἡ ἐπίγνωσις; **Θεοσέβεια** "Θεοσέβεια δὲ πρὸς πάντας ὠφέλιμος" κατὰ τὸν Παῦλον, "ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης" **ΘΕΟΣΕΒΕΙΑ** δέ, ἐξομοιοῦσα τῷ θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν τὸν ἄνθρωπον, κατάλληλον ἐπιγράφεται διδάσκαλον θεόν τὸν καὶ μόνον ἀπεικάσαι κατ' ἀξίαν δυνάμενον ἄνθρωπον θεῷ. Ταύτην ὁ ἀποστολὸς τὴν διδασκαλίαν θεῖαν ὄντως ἐπιστάμενος «σύ δέ, ὦ Τιμόθεε», φησὶν, «ἀπὸ βρέφους ἰερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμεσά σε σοφίαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως ἐν Χριστῷ» (*Προτρεπτικός*, IX 22 - 40).

Ἀκόμη γράφει ὅτι «ἀπολλύει ἡ δεισιδαιμονία καὶ ὁ σώζει ἡ **θεοσέβεια**»⁵². Τέλος γράφει ὁ Κλήμης: «ἐάν γάρ τὴν φρόνησιν τὴν τε αἰσθῆσιν ἐπικαλέσῃ μεγάλη τῇ φωνῇ καὶ ζητήσεις αὐτὴν ὥσπερ ἀργυρίου θησαυροῦς καὶ προθύμως ἐξιχνιάσῃς, **νοήσεις θεοσέβειαν** καὶ αἰσθῆσιν θεῖαν εὐρήσεις» (Παρμ. 2, 3 - 5) πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς κατὰ φιλοσοφίαν αἰσθήσεως εἵρηκεν ὁ προφήτης, ἦν μεγαλοφυῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐξερευνᾶν διδάσκει εἰς τὴν ἐπὶ τὴν **θεοσέβειαν** προκοπὴν, ἀντέθηκεν οὖν αὐτὴ τὴν ἐν **θεοσέβειᾳ** αἰσθῆσιν, τὴν γνῶσιν αἰνισσόμενος καὶ τὰδε λέγων: «ὁ γὰρ θεὸς δίδωσι σοφίαν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ στόματος αἰσθῆσιν τε ἅμα καὶ φρόνησιν καὶ θησαυρίζει δικαίους βοήθειαν» (Παρμ. 2, 6 - 7) τοῖς γάρ ὑπὸ φιλοσοφίας δεδικαιωμένοι βοήθεια θησαυρίζεται καὶ ἡ εἰς **θεοσέβειαν** συναίσθησις.

Ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην "Ἑλλῃσιν ἀναγκαῖα φιλοσοφία, νυνὶ δὲ χρησὶμὴ πρὸς **θεοσέβειαν** γίνεται, προπαιδεῖα τίς οὖσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρπουμένης»⁵³.

Ἡ σύγκριση ἀπὸ τὸν Κλήμη ἀνάμεσα στοὺς "Ἑλλῃνες καὶ τοὺς "Εβραίους ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν στὸν Καῖρη, ὅπως καὶ στὸν Κοραῆ, νὰ ἐπιχειρήσουν προσέγγιση τοῦ "Ελληνισμοῦ μὲ τίς ρίζες του, δηλ. διάλογο Χριστιανισμοῦ - "Εβραϊσμοῦ, ἀλλὰ μῆσα ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα.

Ἡ Θεοσέβεια μάλλον ἐγκαίνιαζε αὐτὸ τὸ διάλογο. Ἰσως ἦταν ἡ πιὸ διπλωματικὴ σύλληψη ποὺ εἶχε ποτὲ ὁ "Ελληνισμός. Μὲ τὸ διάλογο αὐτὸ ὁ Καῖρης καὶ ὁ Κοραῆς ἐπιχειροῦσαν τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅχι στὰ στενότατα γεωγραφικὰ πλαίσια, ποὺ τὴν προδρίζαν οἱ μεγάλες

δυνάμεις, ἀλλὰ στὴν Οἰκουμένη, ὅπου ὑπῆρχαν παλαιὰ "Ελλῃνες ἢ "Ελληνίζοντες. Αὐτοὶ, φαντάζομαι, ἦταν ὁ σκοπὸς τῆς Σχολῆς τοῦ Καῖρη, τοῦ λεγόμενου "Ορφανοτροφείου: Νὰ ἀναβιώσει τὴ Σχολὴ τῆς Ἀλεξάνδρειας. Δὲν ἀποκλείεται νὰ δανείστηκε καὶ τὴ λέξιν *ορφανοτροφείο* ἀπὸ τὸν "Ωριγένη, ὅπου *ορφανός* σημαίνει τὸν στερημένο τοῦ Θεοῦ. «"Ορία αἰώνια θεοσεβείας μὴ μέταιρε εἰς δὲ γῆν τῶν ἀπορφανισάντων ἑαυτοὺς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μὴ εἰσέλθης»⁵⁴ (ὑπογ. ἐγώ). Ἀκόμη ὁ "Ωριγένης στό κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον δίνει ἐξήγηση τοῦ χωρίου Ματ. 5, 14 ("Υμεῖς ἔστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου) οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὁρους *κειμένη*) ("Πόλις ἐστὶν ἐπάνω ὁρους *κειμένη* ἢ ἐν **θεοσεβείᾳ** ἐνάρετος πολιτεία»⁵⁵. Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας γράφει κεφάλαιο μὲ τίτλο: «ὅτι καλὸν ἐξεῖτι νέας ἡλικίας τοὺς παῖδας τοῖς τῆς **θεοσεβείας** ἔθεσιν ἐγγυμνάζειν» καὶ αἰτιολογεῖ πρότασιν τοῦ «ὅ *δὴ καὶ πράττειν σύνθητες παῖσιν "Εβραίων ἐξ ἀπαλῆς ἡλικίας τοὺς νέους ἀπαντας τοῖς τῆς θεοσεβείας παιδεύμασιν ἀνατρέφουσιν*» τοῦτο δὲ καὶ εἰς δεῦρο κατὰ τὴν πατρίον ἔθνος παρὰ τῷ "Ιουδαίῳ *ἔθνεϊ σπουδάζεται*»⁵⁶.

Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας τοῦ ὁποῦ ἀπόσπασμα ἔδωσα, ὁ πρῶτος συγγραφέας Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ πηγὴ τῶν μετὰ ἀπ' αὐτὸν ἱστορικῶν τῆς Ἑκκλησίας, ὁ ἐπικαλούμενος καὶ Χριστιανὸς Ἡρόδοτος⁵⁷, εἶναι, κατὰ τὴ γνῶμην μου, παράλληλα πρὸς τὸν Κλήμη καὶ τοὺς ἄλλους πατέρες τῆς Ἑκκλησίας, ὁδηγὸς καὶ ἀφορμὴ τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ Καῖρη συλλήψεων καὶ στὴ θεολογία. Ὁ Εὐσέβιος, μετὰ τῶν ἄλλων, εἶχε σκοπὸ τοῦ ἔργου του («*Χρονικά εἰς λόγους δύο*») νὰ δείξει ὅτι ὁ Χριστιανισμός, μὲ τὸ νὰ ἔχει τίς ρίζες του στὸν "Ιουδαϊσμό, δὲν εἶναι κάτι νέο, ἀλλὰ ἔχει παραδόσεις ἀρχαιότερες ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔθνος⁵⁸. Ἐκεῖνο, ὅμως, τὸ ἔργο ποὺ φαίνεται νὰ ἐπηρέασε τὸν Καῖρη στὴν **θεοσέβειά** του ἦταν τὸ "Απολογητικὸ ἔργο τοῦ Εὐσέβιου, καὶ μάλιστα, ἡ *εὐαγγελικὴ προπαρασκευή*, ὅπου «καταδεικνύει τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἐνθέων ἑβραϊκῶν γραφῶν ἀφ' ὧν ὠφέληθησαν ὁ Πλάτων καὶ οἱ ἄλλοι "Ελλῃνες φιλόσοφοι»⁵⁹. Μερικοὶ τίτλοι ἀπὸ τὰ κεφάλαια τῆς *εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς* εἶναι ἐνδεικτικοί. Παραθέτω μερικοὺς:

1) Ὡς ἡ κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφία τῇ καθ' "Εβραίους ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις ἐπηκολούθησεν.

2) Περί τῶν παρ' "Εβραίοις ἠθικῶν

δογμάτων.

3) Περί τοῖς παρ' "Εβραίοις λογικῆς πραγματείας.

4) Περί τῆς καθ' "Εβραίους φυσιολογίας.

5) Περί τῆς τῶν νοητῶν φυσιολογίας.

6) Περί τοῦ ὄντος, Μωσέως καὶ Πλάτωνος.

7) Ὅτι θεὸς εἰς ἐστὶ μόνος.

8) Ἀμελίου περὶ τῆς τοῦ "Εβραίου Θεολογίας.

9) "Εβραίων καὶ Πλάτωνος περὶ τῶν ἐναντίων δυνάμεων.

10) Περί ψυχῆς ἀθανασίας "Εβραίων καὶ Πλάτωνος.

11) Περί τοῦ γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον.

12) Περί τῆς ἀλλοιώσεως καὶ μεταβολῆς τοῦ κόσμου.

13) Ὡς καὶ νεκροὺς ἐγγεγῆρθαι ὁ Πλάτων ὁμοίως τοῖς "Εβραίων λόγους ἱστορεῖ⁶⁰.

Σὲ ὅλα τὰ κεφάλαια εἶναι ἐντονὴ ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στὸν Μωϋσῆ, τὴν "Εβραίων δημοτὴν πολιτείαν καὶ τὴν Πλατωνικὴν⁶¹. Ἐδῶ, ὅπως εἶδαμε, ὑπάρχει ὁ τίτλος:

"Οτι καλὸν ἐξεῖτι νέας ἡλικίας τοὺς παῖδας τοῖς τῆς θεοσεβείας ἔθεσιν ἐγγυμνάζειν.

Ἐδῶ εἶναι ποὺ ἡ πρότασις προέρχεται ἀπὸ σύγκρισιν τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Μωϋσῆ (Μωσῆ)⁶².

Μεγάλη προσηλυτικὴ καταβλήθηκε, κύρια στὸν αἰῶνα τοῦ Διαφωτισμοῦ, νὰ ἀναπτυχθεῖ ὁ διάλογος μετὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ "Εβραίων. Σύνθητες θέμα στίς ἐκδόσεις τῶν ξένων θρησκευτικῶν ἐταιρειῶν. Στὸ *Φιλάνθρωπο* π.χ. διαβάσουμε «*Σύγκρισις τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Χριστοῦ*», καθὼς καὶ «*Προφητεῖαι τῶν ἄλλων προφητῶν ἐκτός τοῦ Μωϋσέως, ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς "Εβραίους*»⁶³, ὅπου σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο διατυπώνεται τὸ ἀκόλουθο πολὺ ἐνδιαφέρον: «οἱ "Εβραῖοι θέλουν ἐπιστρέψαι εἰς τὸν Χριστιανισμόν» καὶ γι' αὐτὸ ὅσοι τοὺς κατατρέχουν εἶναι **ἄξιοκατηγόρητοι**⁶⁴. Ἐχομε καὶ ὁρισμὸ τῆς θεοσεβείας: «Εὐλάβεια. — Τινὲς μὲν κάμνουσιν ἐπερωτήσεις περὶ τὴν **θεοσέβειαν** μὲ τοσαύτην κρυότητα, ὥσάν νὰ ἦταν ὑπόθεσις ὀλοτελοῦς ἡ διαφορίας, ἢ ἀπλῆς περιεργείας... Ἡ **Εὐσέβεια** ὅμως εἶναι τί σοβαρὸν καὶ σπουδαῖον» ἐξ αὐτῆς κρίνεται ἡ αἰδὸς εὐδαιμονία μας»⁶⁵. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ «*Ἀποστολικὸν Διδασκαλεῖον... θεοσεβῶν "Ιεροδιδασκάλων*»⁶⁶.

Ἐπειδὴ «οἱ "Ιουδαῖοι καὶ οἱ ἔθνικοι ὑπῆρξαν ἀπροκάλυπτα διώκται τοῦ Χριστιανισμοῦ»⁶⁶, φαίνεται ὅτι, στὴ

Δύση, με την ανακατάταξη όλων των πραγμάτων, τόν 18ο αιώ., έβαλαν σέ πρόγραμμα αποκάθαρσης και τούς Έβραίους μέ σκοπό προφανώς την επικράτηση μιās νέας θρησκείας, έξωτερικής ενότητας, ενός είδους *οικουμενισμού*, πού επιζητούσε την ενότητα όχι της χριστιανικής πίστης, αλλά την άδογματίστη ενότητα του κόσμου, πού άνάγει την άρχή της στό Λούθηρο⁶⁷.

Στό Διαφωτισμό άποκρούσθηκε τό *υπερ-φυσικό* και τό *υπερ-ιστορικό*. "Ετσι είναι αυτόνομη ή τάση της κριτικής των πηγών και της αποδέσμευσης από τη δογματική έρμηνεία των Γραφών και της Όρθοδοξίας⁶⁸.

Ό Καΐρης βαθύτατα Έλληνας και πιστός σέ μιá θρησκεία προγονική, όπως προφανώς πίστευε, νόμιζε ότι μπορούσε νά συμβάλει στή συναδέλφωση των λαών όχι μέσα από την πολιτική πρακτική, αλλά μέσα από τη θρησκεία. Η Σχολή του, αναβίωνε τη θεολογική Σχολή της Άλεξάνδρειας, πού είχε λύσει τό πρόβλημα του έλληνισμού και χριστιανισμού πρώτα μέ τόν Πάνταινο, στά τέλη του 2ου αι. μ.Χ., και ύστερα μέ τούς διαδόχους του, Κλήμη και Όριγένη. Βέβαια ή έλευθερία στην έρευνα άνοιξε δρόμο και σέ διδασκαλίες πού απομακρύνονταν από τά χριστιανικά δόγματα. Ό Όριγένης, για παράδειγμα, δέν ήταν καθαρόαιμος όρθόδοξος. Ό Καΐρης όμως μέ σπάνια εύστροφία και έλληνική συνείδηση προσπαθούσε μέ τό όλο έργο του νά ανατρέψει τουλάχιστον στό επίπεδο της θρησκείας τόν "άθεο" αιώνα του Διαφωτισμού και νά οδηγήσει στίς καθαρά ελληνικές πηγές της παγκόσμιας σκέψης. Πώς θά έφευγε ή νεόχριστιανική πολιτεία από την Κίρκη του Διαφωτισμού μέ την έβραϊκή έξαρση; Μόνο ή μελέτη των σχέσεων των δύο αυτών λαών θά μπορούσε νά δώσει τη λύση⁶⁹. Η άρνητική θέση του Καΐρη ήταν σαφής άπέναντι στον ύλισμό, τόν πανθεισμό, τό θείσμό, τό φιλανθρωπισμό και τό φανατισμό γενικότερα⁷⁰. Ό *θεοσεβής* ήταν πάνω άπ' αυτά. Ό Καΐρης έπιχειρούσε ένα διάλογο άνάμεσα στους Έλληνες και τούς Έβραίους κατά τό παράδειγμα του διαλόγου, άνάμεσα στους Χριστιανούς και τούς Μουσουλμάνους⁷¹, ίσως μέ την προοπτική της επιστροφής στό Θεό και της σωτηρίας των Έβραίων. Άλλωστε ό Θεός είχε προορίσει τούς Προφήτες Ένώχ και Ήλία τόν *Θεοβίτη* γιά νά επιτύχουν τη σωτηρία έπιστροφής των Έβραίων. Θά τούς γίνει κλήση από τό Θεό. Στην κλήση αυτή θά ανταποκρι-

θει μέρος των Έβραίων⁷².

Δέν άποκλείεται ό Καΐρης νά ήθελε τη σωτηρία τους και παράλληλα νά είχαν ανταπόκριση σ' αυτόν οι διαπιστώσεις γιά τούς Έβραίους των Διαφωτιστών της Δύσης. Η Έλληνιστική Αίγυπτος, άλλωστε, ήταν τό όραμα από την άποδοχή και του Κοραή. Στην Άλεξάνδρεια ήταν πολλές εκατοντάδες χιλιάδες έξελληνισμένοι Έβραίοι⁷³. Ό δρόμος έπρεπε νά περάσει από την άποδοχή και όχι την άπόρριψη. Η Δύση γιά δικούς της λόγους έδινε τό παράδειγμα. Ό Καΐρης μπορεί σέ σχετική έρώτηση νά άπαντούσε "*Τόν Μωυσήν έχω*", όπως άπάντησε ό άλλος δάσκαλος, Στέφανος Δούγκας, καθηγητής της φιλοσοφίας στην Ήγεμονική Άκαδημία του Άσίου, στό Δωρόθεο Βουλησμά⁷⁴. Γιά τό Στέφανο Δούγκα υποστηρίζεται ότι, σάν μαθητής του Scheilling, έπηρεάστηκε από τό δάσκαλο⁷⁵ όπως κάτι αντίστοιχο υποστηρίζεται τελευταία και γιά τόν Καΐρη⁷⁶. Ό Χριστόδουλος Παμπλέκης παλιότερα αντίστοιχα θά υποστηρίξει τη *Θεοκρατία* και θά μπει στην ίδια καταδική της Έκκλησίας μέ τόν Καΐρη, μέ άφορμή τόν άφορισμό του Δ. Σοφιανόπουλου⁷⁷. Ό Βολταίρος σέ ένα μεγάλο μέρος του *Φιλοσοφικού Λεξικού* του άσχολήθηκε μέ αρκετές αντιφάσεις, βέβαια, μέ τούς Έβραίους σάν νά ήθελε νά βάλει τίς βάσεις του Διαφωτισμού σέ καθαρό έδαφος. Στό λήμμα Σολομών (Salomon) έγραφε: "Εμείς περιφρονούμε τούς Έβραίους και ώστόσο ύποστηρίζουμε, πώς τιδήςποτε έχει γραφτεί άπ' αυτούς φέρνει τη σφραγίδα της θεότητας"⁷⁸ και κάνοντας πράξη δικαιούσης, όπως νομίζει, έπιστρέφει στους Έβραίους τό βιβλίο τους, εκδηλώνοντας έτσι μάλλον τό μίσος του πρós τούς Χριστιανούς, παρά πρós τούς Έβραίους⁷⁹. Αφθονη ή παραγωγή του Διαφωτισμού σ' ή σύγκριση Χριστιανισμού - Έβραϊσμού και πολύ συχνή ή χρήση του κλασικού έκπροσώπου της μεσαιωνικής θρησκευτικής φιλοσοφίας, του ραββίνου *Μαϊμονίδη*, ό όποιος συνδύασε τά *Ήθικά Νικομάχεια* μέ την *Παλαιά Διαθήκη*, στό έργο του *Guide des Égarés*⁸⁰. Αποτελούσε κοινό τόπο ότι "ό έβραϊσμός στην πνευματική περιπέτεια του δικτικού άνθρώπου έχει μιá πρώτη θέση"⁸¹.

Έκείνος όμως πού τάραξε τά νερά της Εύρώπης μέ ένα σημαντικότερο έργο, τό όποιο άναφέρει και ό Κοραής και τό χρησιμοποιεί συχνότατα, είναι ό Johann David Michaelis, συγγραφέας του έργου *De l' influence*

des opinions sur le langage et du langage sur les opinions⁸². Έβραϊός ό Michaelis και καθηγητής των Έβραϊκών (Ανατολικών Γλωσσών) στή Γερμανία, κέρδισε μέ αυτό τό έργο του τό βραβείο της Άκαδημίας επιστημών του Βερολίνου και έτυχε της βαθιάς εκτίμησης του d' Alembert. Έρμηνευτής της Παλαιάς και Κ. Διαθήκης, είναι αυτός πού ξανάβαλε τίς λέξεις έτυμολογικά στίς ρίζες τους⁸³. Από δώ ήταν εύκολος ό δρόμος γιά νά φθάσει στην *Έρμηνεία* των λέξεων, την έπιρροή τους στίς ιδέες και τελικά στή σύγκριση άρχαίων Έβραίων και Έλλήνων⁸⁴. Απολογητικό είναι τό έργο των Μάξ Χορκχάιμερ και Τεοντόρ Άντόρνο γιά τούς Έβραίους και τό Διαφωτισμό⁸⁵.

Τελείωσα αυτή την άτακτη περιήγηση, πού έκανα, γιά νά έξηγήσω τίς προσπάθειες του Καΐρη αλλά και του δασκάλου του Κοραή. Προσπάθησαν και οι δύο γιά λογαριασμό του άνύπαρκτου άκόμη γιά τόν Κοραή και νεοσύστατου γιά τόν Καΐρη έθνους τους, νά έπιστρέψουν στίς ρίζες. Έπρεπε σ' αυτή τους την προσπάθεια νά βρουν ύποστηρικτές και όχι διώκτες. Τό έργο τους ήταν τεράστιο. Αντίστοιχο μέ του Ευσέβιου Καισαρείας, πού είδαμε, του Κλήμη, του Όριγένη και του Ίουστίνου. Ό Ίουστίνος, έγραφε γιά τη Θεοσέβεια στό *Λόγο Παρανεητικό πρós Έλληνες*:

"Επει τοίνυν ήμιν ό περί της αληθούς Θεοσεβείας πρόκειται λόγος, (ής ούδέν, οίμαι, προτιμότερον τοίς άκινδύνως βιοούν προτηρημένοις είναι νενόμισται, διά την μέλλουσιν μετά την τελευταίη τουδε του βίου έσεσθαι κρίσιν) ήν ού μόνον οι ήμέτεροι κατά Θεόν κηρύττουσι πρόγονοι, προφηταί τε και νομοθέται, αλλά και οι παρ' ήμιν νομισθέντες είναι σοφοί, ού ποιηταί μόνον, αλλά και φιλόσοφοι οι την αληθή και θεϊαν έπαγγελλόμενοι παρ' ήμιν ειδέναι γνώνσιν) έδοξε μοι καλώς έχειν, πρώτων μέν τούς της *θεοσεβείας* ήμών τε και ήμών έξετασαι διδασκάλους, οίτινες και δοσι, και καθ' ούς γεγόνασι χρόνους' ήν οι μέν πρότερον την ψευδώνυμον *θεοσεβείαν* παρά των προγόνων παρειληφότες, νυν γούν αισθόμενοι, της παλαιάς εκείνης απαλλαγώσι πλάνης' ήμεις δέ, σαφώς και φανερώς ήμās αυτούς αποδειξώμεν τη των κατ' Θεόν προγόνων έπομένους *θεοσεβεία*.

Τίνας τοίνυν, ω άνδρες Έλληνες, της *θεοσεβείας* ήμών διδασκάλους είναιφατε; Τούς ποιητάς;

"Αρξομαι τοίνυν από του πρώτου παρ' ήμιν προφήτου τε και νομοθέ-

του Μωϋσέως, πρότερον τούς χρόνους καθ' οὓς γέγονε μετά πάσης ἀξιοπύτου παρ' ὑμῖν μαρτυρίας ἐκθέμενος. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν θεῶν καί παρ' ἡμῖν ἱστοριῶν μόνον ταῦτα ἀποδεῖξαι πειρώμαι, αἱς ὑμεῖς οὐδέπω διὰ τὴν παλαιάν τῶν προγόνων ὑμῶν πλάνην πιστεύειν βούλεσθε, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑμετέρων, καὶ μηδὲν τῇ ἡμετέρα θρησκείᾳ διαφερουσῶν ἱστοριῶν ἵνα γνῶτε ὅτι πάντων τῶν παρ' ὑμῖν εἶτε σοφῶν, εἶτε ποιητῶν, εἶτε ἱστοριογράφων, ἢ φιλοσόφων, ἢ νομοθετῶν πολλῶν πρεσβυτάτος γέγονεν ὁ πρῶτος τῆς θεοσεβείας διδάσκαλος ἡμῶν Μωϋσῆς γεγωνῶς, ὡς δηλοῦσιν ἡμῖν αἱ τῶν Ἑλλήνων ἱστορίαι»⁸⁶.

Ἀκόμα σαφέστερες γίνονται οἱ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις τοῦ Καίρη καὶ ἡ συγγένειά τους μὲ τὸν ἐβραϊσμό ἀπὸ μία παρατήρησή του στὶς Σημειώσεις τῆς Θεοσεβείας, ὅπου ἐπιχειρεῖται καὶ ἡ θεωρητικὴ ἀναίρεσις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Γράφει ὁ Καίρης: «Ὅτι δὲν ἐγίνε μεταβολὴ τῆς πρώτης θρησκείας (τῆς Ἑβραϊκῆς), ἀλλ' εἶδος αἰρέσεως (τῆς Χριστιανικῆς), τὸ καταλαμβάνομεν καὶ ὡς ἐκ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν μυστηρίων τῶν Ἑβραίων... Εἰς τὴν ἀρχὴν δὲν βέπομεν κανένα σκοπὸν μεταβολῆς, διότι καὶ ὁ Ἀρχηγὸς αὐτὸς δὲν εἶχεν ἄλλον σκοπόν, εἰμὴν νὰ κάμῃ τὸν λαόν αὐτὸν ἡθικότερον, καὶ πνευματικώτερον, τούτεστιν νὰ μὴ φανοῖται ἀλλὰ νὰ ἐσσινίζῃ»⁸⁷ (ὑπογ. ἐγώ).

«Σιωνιστής» ἢ «φιλοσημίτης» ὁ Καίρης; Ἡ ἐρώτηση ἔχει ἐπαναληφθεῖ στὸ μακρινὸ ἐλληνικὸ παρελθόν γιὰ τὸν κατ' εὐθείαν πνευματικὸ καὶ ὁμοιδεάτη, ὅπως νομίζω, βυζαντινὸ πρόγονο τοῦ Καίρη, τὸν Ἰουλιανό.

Οἱ ἀπαντήσεις καὶ στὶς δύο περιπτώσεις παραμένουν ἀσαφεῖς καὶ ἀνακριβεῖς. Καί στὶς δύο αὐτὲς ἱστορικὲς προσωπικότητες βάρυνε ἡ ἐλληνολατρία καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ τῆς σκέψης τους στὴν προσπάθεια νὰ φέρουν θρησκευτικὴ καὶ εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Ὁ θαυμασὸς καὶ τῶν δύο πρὸς τὴν ἐλληνικὴ κλασικὴ παράδοση τούς ὁδήγησε στὴ μελέτη τῶν Ἑβραίων καὶ τῇ βαθύτερῃ κριτικῇ ἀντιμετώπιση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Καίρης ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ἐπιλέγει στὴ δική του ἐποχὴ, τὴν ἐποχὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, τὸν Ἰουλιανό. Δῆλωση ἔτσι ἔμμεσα ἀλλὰ μὲ σαφήνεια ὅτι ἦταν ἀντίθετος μὲ τὸ νόμο τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὸν κανόνα ἡ' τῆς ζ' συνόδου «Περὶ Ἰουδαίων»⁸⁸. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀντίστοιχα στὰ ἔργα του δείχνει νὰ ἐκτιμᾷ τούς Ἑβραίους καὶ τὸ θεό

τους. Τούς προστατεύει καὶ διατυπώνει πρὶν ἀπὸ τὸν Καίρη τὴν ἀποψή του γιὰ τὸ Χριστιανισμό· ἀποτελεῖ καὶ γι' αὐτὸν, ὅπως καὶ γιὰ τὸν Καίρη, ὅπως εἶδαμε πρὶν, *ἰουδαϊκὴ αἵρεση*⁸⁹. Τὸ λάθος τοῦ Καίρη, ἴσως, ἦταν πῶς

ἐγίνε κληρικὸς. Παράδοξο⁹⁰. Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Αἴγυπτος ἔφερεν πολὺ κοντὰ στὸν ἐλληνισμό. Μιὰ μερίδα τῶν Ἑλλήνων τοῦ Διαφωτισμοῦ ἀκολουθοῦσε αὐτὸ τὸ δρόμο. Αὐτὸν πῆρε καὶ ὁ Καίρης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Στρατηγὸς Μακρυγιάννη, Ὁράματα καὶ θάματα, Μεταγραφή Ἀ.Ν. Παπακώστα. Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθῆναι 1983, σ. 177. Βλ. καὶ Ἀπομνημονεύματα Ἐπιμέλεια Βλαχογιάννη, τ. 2, σ. 129, 104.
2. Δηλ. ἀρχηγὸς νέας θρησκείας.
3. Ὁράματα καὶ θάματα, ὁ.π., σ. 177.
4. Ὁράματα καὶ θάματα, ὁ.π., σ. 178. Πρβλ. καὶ σ. 179, 180, 181, 182, 183, 184.
5. Ὁράματα καὶ θάματα, ὁ.π., σ. 179.
6. Ὁράματα καὶ θάματα, ὁ.π., σ. 184, 187. Βλ. Τὸ Λεξιλόγιό τοῦ Μακρυγιάννη. Ἐκδόση Ἑρμῆς, 1983, τ. 1 - 3.
7. Βλ. Σ. Γουνελά, Ὁ «ἀγράφματος» Μακρυγιάννης. Περ. Συναξη, τεύχ. 22, Ἀπρ. - Ἰουν. 1987, σ. 45.
8. Βλ. J. Bouchard, Γεώργιος Τερτσέτης. Βιογραφικὴ καὶ Φιλολογικὴ μελέτη (1800 - 1843). Ἀθῆνα 1970, σ. 130, σμ. 3. Βλ. καὶ σ. 129.
9. Γ. Βαλέτα, Χριστοπούλου Ἀπαντα. Ἀθῆνα 1969, σ. 139, 537, 609.
10. Ἀμβροσίου Φραντζή, Ἐπιτομή τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, τ. Δ', ἐν Ἀθῆναις 1841, σ. 227, σμ. 1 καὶ 228.
11. Ἀρχ. Θεόφιλου Σιμόπουλου, Ὁ Ἀθηνῶν Νεόφυτος ὁ Ε' ὁ ἀπὸ Τаланτίου καὶ Θερμοπυλῶν (1762 - 1861), Ἀθῆνα 1983, σ. 111. Τελευταῖα ἔχουν αὐξήσει οἱ πληροφορίες μὲς γιὰ τὸν Καίρη καὶ ὅσα θέματα σχετίζονται μὲ αὐτόν. Κύρια βλ. Γ.Δ. Μεταλληνοῦ, Παράδοση καὶ Ἀλλοτριώση. Τομὲς στὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ Νεώτερου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴ Μεταβυζαντινὴ περίοδο. Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθῆνα 1986, σ. 325 - 402 καὶ τοῦ ἴδιου, Δύο Κεφαλῆνες Ἀγωνιστὰ ἀντιμέτωποι, Κ. Φλαμιάτος (1786 - 1852) καὶ Κ. Τυπάλδος (1795 - 1867). Λευκωσία 1980, σ. 15, 16, 17, σμ. 51, σ. 23. Ἀκόμη βλ. τοῦ ἴδιου, Ὁρθόδοξια καὶ Ἑλληνικότητα. Προσεγγίσεις στὴ Νεοελληνικὴ Ταυτότητα, ἐκδόσεις Μήνυμα, Ἀθῆνα 1987, σ. 87, 98. Γενικά ὅλο τὸ βιβλίον εἶναι βοηθητικὸ τῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ καίριοιου φαινομένου. Τοῦ ἴδιου, Τὸ ζήτημα τῆς μεταφράσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰς τὴν Νεοελληνικὴν κατὰ τὸν ἸΟ' αἰ., Ἀθῆνα 1977, σ. 66, 80, 190, 354.
12. Βλ. Γ. Καρᾶ, Καίρης - Κούμας. Δύο πρωτοπόροι δάσκαλοι. Ἐκδόσεις Gutenberg, Ἀθῆνα 1977 καὶ κύρια τὸ «Πέταλον», τεύχ. 40, Ἀνδρὸς 1984, ὅπου τὰ Καίρικὰ Σύμμεκτα, τοῦ Δ. Παλέμη.
13. Γ. Μεταλληνοῦ, Παράδοση καὶ Ἀλλοτριώση, ὁ.π., σ. 330.
14. Ἐδῶ πρέπει νὰ τονίσω τὴν ἀδυναμία νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ Νεοελληνικὸ Διαφωτισμὸ χωρὶς τὴν κυριότερη πλευρά του, τὸ θρησκευτικὸ διαφωτισμὸ. Ἐκεῖ ἀκριβῶς θὰ δοῦμε τὴν τεράστια διαφοροποίηση τοῦ ἐλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ἀπὸ τὸν δυτικόν.
15. Κ. Σιμόπουλου, Ἰδεολογία καὶ ἀξιοπιστία τοῦ Μακρυγιάννη, Ἑρμῆς, Ἀθῆνα 1986, σ. 109.
16. «Ἀνατροπὴ τῆς θρησκείας τῶν Ἑβραίων ὑπὸ τοῦ Ραββίνου Σαμουήλ, κατὰ μετάφρασιν Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκη». Ἀθῆναι χ.χ./ (Φωτοτυπ. ἀνατύπωση τῆς ἐκδ. τοῦ Ναυπλίου τοῦ 1835). Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ τὶς ἐκδόσεις του, βλ. Ζ. Μουρούτη - Γκενάκου, Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης (1731 - 1800) καὶ ἡ συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τὴν παιδείαν τοῦ γένους. Ἀθῆναι 1979, σ. 174 - 175.

17. «Ἐπιστολὴ Ἀπολογητικὴ ἐνός Μαρκίου Φραγκίσκου Ἀλβεργάτου Καπακέλλου κατὰ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Κύρ' Ἀββᾶ Κομπανώνου, ἀναστρεφομένη περὶ τὴν ὁμοιότητα νεωστὶ παρ' ἐκείνου ἀνακαλυφθεῖσαν. Ἀναμέσων Ἑβραίων καὶ Ἑλλήνων. Μεταπεφρασμένη ἐκ τῆς Ἱταλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἀπλό - Ἑλληνικόν. Ἐνετίῃσι 1802 παρὰ Πάνω Θεοδοσίῳ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων». Πρωτοβγήκε στὰ Ἱταλικά τὸ 1793 στὴ Λειψία: Lettera di un marchese Francesco Albergati Caparelli in Apologia alla lettera del Sig. Ab. Compagnoni. Quella che verte sulla conformita da lui ultimamente scoperta infra Ebrei e Greci. Lipsia 1793. (Βλ. Στ. Καββάδα, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Χίου «Ἀδαμάντιος Κοραῆς». Ἱστορικὸν βιβλίον μέχρι τοῦ 1973. Ἀθῆναι 1975, σ. 30). Γιὰ ἀλλὰ ἀπάντησιν στὸν Κομπανώνου πού ἐγίνε στὴν Ἀπολογία ἱστοριοκριτικὴ (Τεργέστη 1814), βλ. Γ. Λαδᾶ, Ἰ. Συνοπτικὴ ἱστορία τῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Τεργέστης, II Βιβλιογραφία τῶν Ἐντύπων πού ἐκδόθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες τῆς Τεργέστης. Ἀθῆνα 1976, σ. 78, ἀρ. 29.
18. Χρ. Θεοδωράτου, Βιογραφία Ἡλία Ζερβοῦ Ἰακωβάτου, συντεθεῖσα παρ' αὐτοῦ τοῦ ἱδίου. Ἐκδόσεις Φιλολογικὸς Σύλλογος «Παρνασσός». Ἐπιστημονικὰ διατριβαί, ἀρ. 6. Ἐν Ἀθῆναις 1974, σ. 102, 140.
19. Ἡ Ζερβὸς Ἰακωβάτου, Τὰ γενέθλια καὶ ἡ νομοθεσία τῶν Ἑβραίων, Κεφαλληνία 1862, σ. 203.
20. Ἡ Ζερβὸς Ἰακωβάτου, τὰ γενέθλια καὶ ἡ νομοθεσία τῶν Ἑβραίων, ὁ.π., σ. 204, 209, 211.
21. Ἀνδρέας Λασκαράτου, Ἀπαντα. Εἰσαγωγή - Σημειώσεις - Γλωσσάριο - Κριτικὴ Ἀνθολογία - Βιβλιογραφία Ἀλέκου Παπαγεωργίου. Ἐπιμέλεια Ἀντῶν Μοσχολάκη. Ἐκδόσεις «Ἀτλάνς», Ἀθῆνα 1959, τ. Γ', σ. 63, σ. 21 - 27.
22. Ἀ. Λασκαράτου, ὁ.π., σ. 63 - 64 καὶ 65 - 66, σ. 162 - 177.
23. Στ. Τρωιάνου, Ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία στὰ Ἰόνια νησιά τὸ 19ο αἰῶνα. Οἱ Συνταγματικὲς διατάξεις. Πρακτικὰ συμποσίου 1984 «Τὸ Ἴόνιο: Περιβάλλον - κοινωνία - πολιτισμός», Ἀθῆνα 1984, σ. 224 - 225. Βλ. καὶ Στ. Ἀβουρ, Τὰ ἐκκλησιαστικά τῆς Ἐπτανήσου 1815 - 1867. Ἀθῆναι, 1965, σ. 61.
24. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, Οἱ σπουδὲς τοῦ Κ. Τυπάλδου Ἰακωβάτου (1795 - 1867). Ἀνάπτυξη ἀπὸ τὸ «Δελτίον τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρείας Κερκύρας» (ἀρ. 15), Κέρκυρα, 1978, σ. 155, 156, 157, 158, 167.
25. Ντ. Κονόμου, Ζακυνθινὰ Χρονικά (1485 - 1953). Ἀθῆνα 1970, σ. 51 καὶ 27.
26. Ντ. Κονόμου, Ζακυνθινὰ Χρονικά, ὁ.π., σ. 102. Βλ. καὶ βιβλιογραφία Σηπρ. Δέ - Βιάζη, Ἡ Ἑβραϊκὴ κοινότης ἐπὶ Βενετοκρατίας, Πανασσός 14 (1891) καὶ Σέργιου Ραφτάνη, Ἰουδαῖοι, Ζακύνθος 1860, βλ. καὶ σ. 183, ὅπου πλοῦσι σχόλια τοῦ Κονόμου πᾶνω σ' αὐτὸ τὸ Χρονικόν.
27. Ντ. Κονόμου, ὁ.π., σ. 185.
28. Richard Clogg, Σύντομη ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδος. Μετάφραση Χάρης Φαντάς, Ἐκδόσεις Καρδαμίτσα, Ἀθῆνα 1984, σ. 121.
29. Βλ. πρόχειρα Ἀδ. Κοραῖ Ἀλληλογραφία, ΟΜΕΔ, τ.Δ', σ. 323 - 33 καὶ ὅλα τὰ προλεγόμενα καὶ τοὺς Διαλόγους. Δὲν ὑπεσιέρομαι στὸ τεράστιο θέμα τῶν θρησκευτικῶν ἀποψων τοῦ

Κοραή. "Ενδεικτικά μόνο, βλ. Ε.Θ. Παναγιώτου - Ιωαννίδη. "Η θρησκευτική του Κοραή και οι ιδέες του για την αναμόρφωση της "Εκκλησίας", "Ανάπτυξη από Νέα Έστια", Αθήνα, 1983.

Μπορώ όμως να ισχυριστώ ότι οι σχετικές μελέτες γύρω απ' αυτό το θέμα δεν ανάγονται στις ρίζες της σκέψης του Κοραή με αποτέλεσμα να αδικείται αδικαιολογητά.

30. "Περί των 'Ελληνικών Συμφερόντων Διαλόγος", (1824). Προτάσσεται στα Πολιτικά του Πλουτάρχου, σ. 29.

31. Διαλόγος, δ.π., σ. 163 - 165.

32. Διαλόγος, δ.π., σ. 165, σημ. κκ.

33. Διαλόγος, δ.π., σ. 167 Essai sur la régénération phys., moral. et politiq. des Juifs (1789).

34. Διαλόγος, δ.π., σ. 167.

35. Συνέκδημος 'Ιερατικός, περιέχων τὰς δύο πρὸς Τιμόθεον καὶ τὴν πρὸς Τίτον, ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, μετὰ δύο κοινὰς μεταφράσεις, καὶ ἐξηγήσεις διεξοδικὰς. "Ἐν Παρίσι 1831, σ. 75, 78, 258, 232 (ἡ αἵρεσις τῶν ἐπονομασθέντων Γνωστικῶν (Gnostiques), μίγμα τερατώδους Χριστιανισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ καὶ Νεοπλατωνισμοῦ), 394, 395.

36. Ὑπογραμμίζω ἐνῶ, Συνέκδημος, δ.π., σ. 350 - 351. Πρὸς καὶ Ἀτακτα, τ. 3, σ. 436. ("Ἡμεῖς ἕνα μόνον ὡφίσταν θεόν σεβόμεθα).

37. Ἀτακτα, τ. 2, σ. 44γ, νδ'.

38. Ἀτακτα, τ. 2, σ. ριγ', σημ. 1, ριζ'.

39. Γιά τή χρήση τοῦ Κλήμη Ἀλεξανδρείας ἀπὸ τὸν Κοραή καὶ τοὺς Διαφωτιστὲς τῆς Δύσης, βλ. Γ.Δ. Μεταλληνού, Παράδοση καὶ Ἀλλοτρίωση. "Ἐκδόσεις Δόμος", Αθήνα 1986, σ. 184, 185, σημ. 105, 106. Θὰ προσθέσω καὶ τὴν ἰδιαίτερη χρήση τῆς Π. Διαθήκης καὶ τὶς πολλὲς ἐρμηνείες σ' αὐτή.

40. Ἀδ. Κοραή. Σημειώσεις εἰς τὸ Προσωπικὸν Πολέτημα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1822 ἔτους. "Ἰ.πὸ Θ. Βολίδου", Ἐν Ἀθῆναις 1933, σ. κβ', 8 - 20, 134.

41. Σημειώσεις, δ.π., σ. 19.

42. Σημειώσεις, δ.π., σ. 21, 134.

43. Ἀδ. Κοραή. Προλεγόμενα στοὺς Ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς. Ἐκδόση Μορφωτικοῦ Ἰδρυματοῦ Ἐθν. Τραπεζῆς, Αθήνα, 1984, σ. ιζ' - ιη', 444.

44. Σαλπισμα Πολεμιστηρίων. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐκ τῆς ἐλληνικῆς τυπογραφίας Ἀτρομήτου τοῦ Μαραθωνίου. Χ Η ΗΗΗ (1801), σλ. 18.

45. Σαλπισμα δ.π., σ. 12, 18. Στὸ Σαλπισμα ἀκόμη ὁ Κοραή παραμοιάζει τὴν κατάσταση τῶν Ἑλλήνων ὡς ἀντιστοιχῇ ἐκείνης τῶν Ἰουδαίων, ὅταν ὁ Θεὸς διὰ μέσου τοῦ Μωσῆ τοὺς φοβέριζε μετὰ κατάρεις. Βλ. σ. 15. Στὴν Ἀδελφική Διδασκαλία, πάλι, πολλὰ τὰ παραδείγματα τῶν παραγγελιῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἀπὸ τῆς Νέας Διαθήκης ἐπαναλαμβάνει τὸ «Οὐκ ἔνι Ἰουδαίος, οὐδὲ Ἑλλην... πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἕστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», σ. 40.

46. Δ. Πασχάλη, Θεόφιλος Καίρης, ἐν Ἀθῆναις 1928, σ. 14, 15.

47. Les Caractères de Théophraste... Par Coray. A Paris, L' an VI (1799), σ. IX.

48. Les Caractères, o.p., σ. XV.

49. Συνέκδημος 'Ιερατικός, δ.π., σ. 104., Μητροπολ. Πλάτ., σ. 188. Ἀτακτα, τ. 2, σ. ογ', Ἀτακτα, τ. 4, μέρος α', σ. 176. Ἀτακτα, τ. 5, σ. 268. Ἀτακτα, τ. 3, σ. 259. Πλουτάρχου, Βίοι Παράλληλοι Μέρους Τρίτου, ἐν Παρίσι 1811, σ. πζ' (ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τὸν ἀληθινὸ θεὸ κατὰ Κοραή).

50. Δ. Πασχάλη, δ.π., σ. 99.

51. Δ. Πασχάλη, δ.π., σ. 100, 101, 102, 227. Γ. Μεταλληνού, Παράδοση καὶ Ἀλλοτρίωση, δ.π., σ. 363, σημ. 40.

52. Κλήμη, Προτρεπτικός Χ, σ. 63, 68. Οἱ παραπομπὲς γίνονται στὴν ἔκδοση Βιβλιοθήκη τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τ. 7, μέρ. Α' καὶ τ. 8, μέρ. Β', σ. 245, 20.

53. Στρωματεῖς Α', 4 - 5, τ. Α', μ.β', σ. 244 - 245.

54. Ἐκ τῶν Ὠριγένης εἰς Παροιμίας Σολομώντος Ἐξηγήσεων, κεφ. ΚΓ', τ. 16, σ. 214. "Ἀλλ' ὥστε εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Σχολή τοῦ Καίρη εἶχε μαθητὲς ἀλλοδαποὺς. Ἑλληνες μετὰ τὴν ἡλικίας καὶ πλουσίους (Γ. Καρὰ, Καίρης - Κούμας, δ.π., σ. 48, 49, 50). Μ. Σκινὰς, Ἐπιστολαὶ καὶ ἀνακεφαλαιώσεις εἰς τὸ βιβλίον, οὗ ἡ ἐπιγραφή, τὰ σωζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα Κ. Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων κ.λπ., Ἀθῆναι 1865, σ. 31. "Ἀκαδημία τοῦ Καίρη" ὀνομάζει ὁ Τατάκης τὸ Ὀρφανοτροφεῖο. (Β.Ν. Τατάκη, Θεόφιλος, Καίρης, "Διαβάξω", ἀρ. 106, 21.11.84, σ. 20). Ὁ ἴδιος ὁ Καίρης ἐξώριζε καθαρὰ τὸ Ὀρφανοτροφεῖο ἀπὸ τῆς Σχολῆς. Τὸ Σχολεῖο θὰ ἦταν γιὰ τοὺς, ὅχι μόνον γιὰ τὰ ὀρφανὰ. (Γ. Καρὰ, Καίρης, - Κούμας, δ.π., σ. 46).

55. Ὠριγένης εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον. Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Σειρῶν τῶν Εὐαγγελίων, τ. 14, σ. 261, ἀρ. 94.

56. Εὐσεβίου Καισαρείας, Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευὴ IB, ιζ τ. 26, σ. 79.

57. Βλ. Εὐσεβίου ὁ Καισαρείας, "Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων", Ἐκδόσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος I, Ἀθήνα 1959, τ. 19, σ. 185.

58. Εὐσεβίου ὁ Καισαρείας, δ.π., τ. 19, σ. 190.

59. Εὐσεβίου ὁ Καισαρείας, δ.π., τ. 19, σ. 193.

60. Εὐσεβίου ὁ Καισαρείας, δ.π., τ. 26, σ. 11 - 12. Τοὺς ἀκριβεῖς τίτλους βλ. ἐσωτερικὰ πρὶν ἀπὸ τὰ κείμενα.

61. Εὐσεβίου ὁ Καισαρείας, δ.π., τ. 26, σ. 77, 5 - 10.

62. Εὐσεβίου ὁ Καισαρείας, δ.π., τ. 26, σ. 78. Βλ. τὸ ἀπόσπασμα, ὅπως τὸ ἔχω ὁρίσει στὸ κείμενο τῆς σημ. 56.

63. Ὁ Φιλάνθρωπος, σ. 1, 113, 137 - 140. Δυστυχῶς μοὺ λείπει τὸ ἐξωφύλλο. Πρόκειται γιὰ βιβλίον ποὺ ἐκτός ἀπὸ ἄλλα θέματα, ἀναπτύσσει μὲ λεπτομέρειες τὶς κινήσεις καὶ τὸ ἰδρυτικὸν τὴν ἱεραποστολικὴν ἐταιρεία.

64. Ὁ Φιλάνθρωπος, σ. 34.

65. Ὁ Φιλάνθρωπος, σ. 94.

66. Ἀ. Δελημπαση, Ἡ αἵρεσις τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, Ἀθῆναι 1972, σ. 183 - 185.

67. Ἀ. Δελημπαση, Ἡ αἵρεσις τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, δ.π., σ. 98 - 101.

68. Ἀναστ. Γιαννάρῳ, Ὁ Ἀγγλικὸς Ἐμπειρισμὸς καὶ ὁ Γαλλικὸς Διαφωτισμὸς. Ἐκδόσεις Παπαζήσης, Ἀθῆναι 1976, σ. 103.

69. Βλ. Ἀρ. Ἰ. Ἀνδρόνικου, Ὁ Ἰουδαϊσμός διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ι.Χ.Ι., σ. 26 ἀλλὰ καὶ γενικότερα τὸ βιβλίον. Ἀκόμη γιὰ τὸ Στράβωνα ὡς πηγὴ τῶν Ἑβραίων, βλ. Dietrich Eckart, Σιναισμός. Ἀπὸ τὸν Μωσῆ στὸν Λένιν, ἐκδ. "Ἐλευθερὴ σκέψις", Αθήνα 1985, 2η ἐκδ., σ. 12. Βλ. καὶ Ἀνδ. Δενδρινό, Ἑλληνισμός - Σιναισμός, ἐκδ. "Ἐλευθερὴ Σκέψις", Αθήνα 1983, Γ' ἐκδ.

70. Δ. Πολέμη, Ὁ Καίρης εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ βρετανοῦ πρεσβευτοῦ, Πέταλον, τεύχ. 4, Ἀνδρὸς 1984, σ. 124.

71. Ἀστ. Ἀργυρίου, Δυνατότητες ἐνός νέου διαλόγου μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ Μουσουλμανισμοῦ. Θεσσαλονίκη 1979. Ἰ. Ἀνάπτυξη ἀπὸ Ἐπετηρίδα Θεολογ. Σχολῆς Ἑσσεαλ, τ. 241.

72. Ἀ. Δελημπαση, Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἀντιχρίστου, β' ἐκδ. Ἀθῆναι 1981, σ. 116.

73. Ἀντρέ Μπονάρ, Ὁ Ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς, μετφρ. Ἐ. Γαριδῆ, τ. 3, ἐκδ. Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη Θεμέλιο, Αθήνα 1983.

74. Ν. Ζαχαρόπουλου, Δωρὸθεος Βουλγαρίας, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 157, 141.

75. Ν. Ζαχαρόπουλου, Δωρὸθεος Βουλγαρίας, δ.π., σ. 156 - 157.

76. Δ. Πολέμη, Ὁ Καίρης καὶ ἡ Γερμανικὴ Φιλοσοφία, Πέταλον, τεύχ. 4, Ἀνδρὸς 1984, σ. 117 - 123.

77. Φ. Ἡλίου, Ἡ σιωπὴ γιὰ τὸ Χριστόδουλο Παμπλέκη, "Τὰ Ἱστορικά", τ. 2, τεύχ. 4, Δεκ. 1985, σ. 389, 404.

78. Voltaire, Dictionnaire Philosophique, Garnier - Flammarion, Paris 1964, σ. 349.

79. Guido de Reggiero, L'eta dell' Illuminismo, vol. 2, Editori Laterza, Bari 1972, σ. 370.

80. Bl. Ernst Bloch, Droit naturel et dignité humaine. Payot, Paris 1976, σ. 47, 51 καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἰουδαϊσμός στὸν τόμο: Ἱστορία τῆς Ἀνθρωπότητος (Unesco), τ. VA, σ. 57 ἀλλὰ καὶ ὅλο τὸ ἄρθρο, σ. 245 - 262. Γιά τὸ Μαιμονίδη, βλ. σ. 245, σημ., βλ. καὶ τ. νβ', σ. 288 - 297.

81. Franco Michellini Tocchi, La Letteratura Ebraica Sansoni - Accademia, Milano 1970, σ. 8.

82. Johann David Michaelis, De l' influence des opinions sur le langage et du langage sur les opinions. Nouvelle impression en facsimile de l' édition de 1762 avec un commentaire par Helga Manke et un préface par Herbert E. Brekle. Friedrich Frommann Verlag (Gunter Holzboog) Stuttgart - Bad Cannstatt 1974. Γιά τὶς πηγὲς τοῦ Κοραή ἀπὸ τὸν Michaelis ἐτοιμάζω εἰδικὸ ἄρθρο. Βλ. πρόχειρα Ἀ. Κοραῆς, Ἀλληλογραφία, ΟΜΕΔ, Γ187.

83. Michaelis, δ.π., σ. XII - XIII, 23.

84. Michaelis, δ.π., σ. 202 - 203.

85. Μὰς Χορκχάιμπερ - Τεοντόρ Ἀντόρνο, Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὑψίλον, Ἀθήνα, 1986, σ. 194 κ.μ. (Στοιχεῖα τοῦ ἀντιστοιχισμοῦ. Τὰ ὅρια τοῦ Διαφωτισμοῦ). Ἐνδιαφέρουν γιὰ τὶς θρησκευτικὲς καινοτομίες στὸ Διαφωτισμὸ καὶ τὴν προβληματικὴ τῶν σχέσεων Ἰσραηλιτῶν καὶ Χριστιανῶν παρουσιάζει ὁ σὺλλογικὸς τόμος Enlightenment and Romanian Society, Edited by Pompiliu Teodor, Dacia Cluj - Napoca, 1980, σ. 55 - 67, 260 κ.μ.

86. Ἰουστινίου, Λόγος Παραίνετικός πρὸς Ἑλλήνας, δ.π., τ. 4, σ. 14, 20. Βλ. καὶ πίνακα λέξεων Θεοσεβείας, Θεοσεβείας.

87. Τὰ Καίρια. Ἐκ τῆς ἐφημερίδος ὁ Αἰὼν. Μετατυπωθέντες εἰς φυλλάδιον παρὰ Γ.Α. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Π.Κ.Π. Ἐν Σύρῳ 1839, σ. 16 - 17. Ὁ Αἰὼν εἶναι φ. ἀρ. 110 - 111, 12 Νοέμβρ. 1839. Βλ. καὶ Γ. Κορομηλάς, Οἱ Ἑβραῖοι εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθῆνας, περ. τὰ Ἀθηναῖκα, τεύχ. 16, Σεπτ. 1960, σ. 19. Γιά τοὺς Ἑσσαιούς καὶ τὸν «κομμουνιστικὸν» τοὺς χαρακτῆρα βλ. Καρλ. Κασουτσκι, Ἡ καταγωγή τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μετάφραση - Ἐπιμέλεια Γιάννη Ν. Βιστάκη, ἐκδ. Ἀναγνωστίδα, Ἀθῆναι (χ.χ.), σ. 339, 342 κ.ά. Γιά τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι γέννημα «ιουδαϊκομεσαιωνικῶν κινήσεων», βλ. Ἀρχιμ. Βασ. Στεφανίδη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Δ' ἐκδ. Ἀθῆναι 1978, σ. 679 καὶ λήμμα Ἰουδαῖοι, σ. 844.

88. Παν. Ζέπος, Μιχαὴλ Φωτεινόπουλου Νομικόν Πρόχειρον (Βουκουρεστίον 1765). Τὸ πρῶτον ἐκδιδομένον ἐκ χειρογράφοις κώδικος τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου τοῦ Ἰασιου. Ἀθῆναι 1959, σ. 257 ἔκδοση τοῦ 1982 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετ' ἐπεξεργασίαν τοῦ Val. Al. Georgescu, σ. 356.

89. Βλ. P. Athanassiadi - Fowden, Julian and Hellenism. An Intellectual Biography. Clarendon Press, Oxford 1981, σ. 163 καὶ σημ. 10. Τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἰουλιανῶν μετὰ τὶς ἀπόψεις γιὰ τοὺς Ἑβραίους βλ. Γ. Βουρνῆς, Ἰουλιανός. Ἐπιστολαί. Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Ἐκδ. Ἰ. Ζαχαρόπουλος, ἀρ. 84, σ. 121, 209, σημ. 3 κ.ά. Πολὺ εὐστοχῇ ἡ παρατήρησις τοῦ Κυδωνιανῆ βιογράφου τοῦ Καίρη, Ἰωάννη Καραμπιά, ποὺ συνδέει τὸ ἀναγεννητικὸν ἔργον τοῦ Καίρη μετ' ἐκεῖνο τοῦ Ἰουλιανῶν. Πρβλ. Ἰω. Καραμπιάς, Ἱστορία τῶν Κυδωνιῶν. Ἀθῆναι 1949, σ. 177.

90. Βλ. Ἰ.Δ. Ἀποστολάκης, Κυδωνιανὰ μελέται καὶ παραλληλισμοί. Τ.Α' Ἐν. Κυδωνίας 1914, σ. 184, 265.

Τὸ παραπάνω κείμενο ἀποτελεῖ ἀνκοίνωση στὸ Πανελλήνιον Συμπόσιον «Θεόφιλος Καίρης», ποὺ ἐγίνετο στὴν Ἀνδρὸς, στίς 6 - 9 Σεπτεμβρίου 1984, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν. Ἡ ἀνκοίνωση ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὸ ἑπίσημον Πρακτικὸν τοῦ Συμποσίου ("Ἐκδόση, Gutenberg, 1988, μετ' ἐπιμέλεια Γιάννη Καρὰ).

ΜΟΡΦΕΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ

Συμεών 'Ααρών Πέσαχ

Ο Συμεών Πέσαχ ἐγεννήθη τῷ 1815 εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν. Ὁ πατὴρ τοῦ Ἀαρών ὑπῆρξε σημαῖων τραπεζίτης τῆς πόλεως, ὅστις συνέβαλε πολὺ διὰ τῆς ἐξαιρετικῆς του δραστηριότητος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς οἰκονομίας της ἡ δὲ μήτηρ του Σάρρα, τὸ γένος Νισήμ ἦτο γόνος μιᾶς τῶν ἐπιφανεστέρων Ἑβραϊκῶν οἰκογενειῶν τῆς ἐποχῆς της. Ἐντὸς τοιοῦτου οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος ἀνατραφεὶς ὁ Συμεών Α. Πέσαχ, ἔτυχεν ἰδιαιτέρας φροντίδος καὶ μορφώσεως. Μετὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν βασικῶν μαθημάτων τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ θρησκείας πλησίον εἰδικῶν διδασκάλων τῆς Θεσσαλονίκης, ἐφοίτησεν λίαν ἐπιτυχῶς εἰς τὰς περιφήμους Γεσιβόθ (Πανεπιστημιακὰς Ραββινικάς Σχολάς) τῆς πόλεως, διδασκθεὶς παρὰ τῶν διασήμων σοφῶν Ἀρχιρραββίνων τῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σπουδῶν του ἐπέδειξε τοιαύτην ἐξαιρετικὴν ἐπίδοσιν καὶ ἐπιμέλειαν, ὥστε οἱ καθηγηταὶ του ἀνέβητον εἰς αὐτόν τὴν προγύμνασιν συμφοιτητῶν του καὶ τὴν προσφορὰν ὠρισμένων ἄλλων πνευματικῶν ὑπηρεσιῶν. Ὑπῆρξε ἀριστοῦχος καὶ βραβευθεὶς, ἀπενεμήθησαν εἰς αὐτόν ἐν ἔτει 1841 τὰ πτυχία τῶν ἀνωτάτων Ἑβραϊκῶν Σπουδῶν τῆς Θεολογίας, τοῦ Ταλμούδ, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ιστοριοαρχαιολογίας καὶ τῆς θρησκευτικονομικῆς. Ἦτο κάτοχος ἐπίσης πλὴν τῆς Ἑβραϊκῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς, Ἰσπανικῆς καὶ Τουρκικῆς γλώσσης.

Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἦλθεν ἐν ἔτει 1847 εἰς γάμον μετὰ τῆς Λεά, τὸ γένος Ἰσχάκ Στρούμσα (ἀποβιώσασθς ἐν Λαρίσῃ τῷ 1876), ἡ ὁποία ἦτο ἐγγονή τοῦ Μεγάλου Ἀρχιρραββίνου τῆς πολυπληθοῦς τότε Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβραάμ Στρούμσα, συγ-

γραφῆως τῶν περίφημων ἔργων «Γέρεχ Ἀβραάμ» καὶ «Μπέν Ἀβραάμ». Προηγουμένως ὁ Συμεών Α. Πέσαχ εἶχε συνάψει καὶ ἑτέρους δύο γάμους, ἀλλὰ ἡτύχησε, τῶν συζύγων του θανουσῶν μετὰ τινα ἔτη. Ἡ σύζυγός του, ταξειδεύουσα εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἐπνίγη μεθ' ὧλων τῶν συνεπιβατῶν της εἰς τὸ Τσάγεζι τοῦ πετρελαιοκινήτου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβαινε βυθισθέντος λόγῳ σφοδρὰς θαλασσοταραχῆς. Ἐκ τῶν γάμων του ἀπέκτησε μίαν θυγατέρα καὶ ἕξ υἱούς: Τὴν Λούνα σύζυγον Ἡλία Ρέβαχ (ἀποβιώσασαν ἐν Τρικάλαις) καὶ τοὺς: Ἀαρών Συμεών Πέσαχ (ἀποβιώσασαν ἐν Λαρίσῃ), Μωϋσῆν (Ἀρχιρραββῖνον τῆς Ἑλλάδος — ἐν Βόλῳ ἀποβιώσασαν ἐν Θεσσαλονίκῃ τὴν 13 - 11 - 1955), Δαυὶδ (ἀποβιώσασαν ἐν Λαρίσῃ), Ἰσχάκ -πρώτον (ἀποβιώσασαν ἐν Λαρίσῃ), Περραχιγιά (ἀποβιώσασαν ἐν Λαρίσῃ) καὶ Ἰσχάκ - δευτέρον (ἀποβιώσασαν εἰς τὸ Τέλ Ἀβίβ - Ἰσραήλ).

Μετὰ τὴν θριαμβευτικὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του, ὑπηρετήσεν ἐπὶ ἐν διάστημα ὡς γραμματεὺς τοῦ Ἀρχιρραββινάτου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὡς θρησκευτικὸς λειτουργὸς τῆς Μεγάλης Συναγωγῆς «Μπέθ Σελομὴ» τῆς πόλεως. Ἀκολούθως ἐν ἔτει 1848 προσελήφθη ὑπὸ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Λαρίσης, ἡ ὁποία ἤκμαζε τότε ἐπὶ παιδείᾳ καὶ εἶχε σημαντικὴν Ἑβραϊκὴν θρησκευτικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πνευματικὴν ἐν γένει ὑπεροχὴν ἐφ' ὅλοκλήρου τοῦ Ἑβραϊσμοῦ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος. Ἐν ἀρχῇ διετέλεσεν ἱεροκέρυξ τῶν ἱερῶν Συναγωγῶν τῆς Λαρίσης, διακριθεὶς διὰ τὴν καταπληκτικὴν ρητορικὴν του δεινότητα καὶ διὰ τὴν σοφίαν καὶ συγχρόνως Ραββῖνος - Δικαστὴς τοῦ Θρησκευτικοῦ Δικαστηρίου «Μπέθ Ντίν» αὐτῆς μετέπειτα μετὰ τῶν ιδιοτήτων

τούτων, διωρίσθη αναπληρωτής του έν Λαρίση διαστήμου Ἀρχιρραββίνου τών Ἰσραηλιτικῶν Κοινοτήτων Θεσσαλίας — Παλαιᾶς Ἑλλάδος αἰοδίου Δαυίδ Ἀντζελ, μετά τόν θάνατον τοῦ ὁποίου προαχθεῖς εἰς πρόεδρον τοῦ «Μπέθ Ντίν» ἀνήλθεν ὡσαύτως εἰς τόν Ἀρχιερατικόν θρόνον, κατόπιν ὁμοφώνου ἐκλογῆς του παρὰ τῆς ἀρμοδίας Ραββινικῆς Συνόδου διατηρήσας τās ἱεράς ταῦτας θέσεις μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἡ δραστηριότης τοῦ Ἀρχιρραββίνου **Συμεών Α. Πέσαχ** καί εἰς τοὺς κόλπους τών Ἑβραϊκῶν ὁργανώσεων τῆς Θεσσαλίας, δέν ὑπῆρξε μικρά. Ἦτο ὁ ἀνώτερος πνευματικός καθοδηγητής ἀπάντων τών έν Θεσσαλία Ἑβραϊκῶν φιλανθρωπικῶν καί μορφωτικῶν Συλλόγων καί ἰδρυμάτων. Ἐπίσης ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀρχιρραββινάτου τῆς Θεσσαλονίκης καί διαπεπιστευμένος Πατριαρχικός Ἀξιωματοῦχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἑβραϊκοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων — Ἀγίων Τόπων (τότε Παλαιστίνης). Διετέλεσεν ὡσαύτως σύμβουλος ἐπὶ τών Ἑβραϊκῶν ζητημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου τών Ἐκκλησιαστικῶν.

Ἀλλά καί εἰς τόν πνευματικόν τομέα δέν ὑστέρησε καθόλου ὁ Ἀρχιρραββίνος Συμεών Α. Πέσαχ ὑπῆρξε δέ λίαν γόνιμος καί ἀξιόλογος ἡ προσφορά του. Συνέγραψε 15 πολῦτιμα συγγράμματα εἰς τήν ἑβραϊκὴν (σταλέντα εἰς τὸ Ἱσραήλ πρὸς ἐκτύπωσιν) θρησκευτικο-νομικὴ καί ταλμουδικὴ περιεχομένου.

Ο Ἀρχιρραββίνος Συμεών Α. Πέσαχ πέραν τών θρησκευτικῶν κοινοτικῶν καθηκόντων του ἐπεξέτεινε μεγάλως τās δραστηριότητάς του καί εἰς τόν κοινωνικόν καί δὴ ἐθνικόν τομέα προσφέρας σημαντικὰς ὑπηρεσίας καί εὐεργεσίας εἰς τήν ὑπόδουλον τότε εἰς τοὺς Τούρκους Ἑλληνικὴν Πατρίδα. Καί συγκεκριμένως, ὑπεστήριξεν ἐνθέρμως τόν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ 1881 κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, τὸσον εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὅσον καί εἰς τὸ ἐξωτερικόν δι' ἀποστολῆς πατριωτικῶν ἐκκλήσεων πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Ἑβραϊκοὺς παράγοντας τῆς τότε ἐποχῆς, οἵτινες κατόπιν τών ἐκκλήσεων τούτων, ἀκόμη περισσότερο ἐβοήθησαν τόν Ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ καταλλήλων καί συγκεκαλυμμένων κηρυγμάτων του έν ταῖς ἱεραῖς Συναγωγαῖς τῆς ὑποδούλου τότε Θεσσαλίας καί δι' ὁμιλιῶν του μεταξὺ τοῦ Ἑβραϊκοῦ στοιχείου, συνήγειρε τοῦτο ὑπέρ τῆς τότε Ἑλληνικῆς πολεμικῆς προσπάθειας κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας.

Μετά τήν εἰσὸδον τών Ἑλληνικῶν Στρατευμάτων έν Λαρίση, γενομένην τήν 31 Αὐγούστου 1881, ἠλόγησε τὰ Ἑλληνικά Στρατεύματα, ἐκφωνήσας ἑβραϊοῖσπανιστί βαρυσημαντον — πατριωτικόν λόγον μεταφρασθέντα εἰς τήν ἑλληνικὴν καί δημοσιευθέντα εἰς τόν τύπον τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τοῦ ἐξωτερικοῦ. (Ὁ λόγος οὗτος ὁλόκληρος περιέχεται εἰς τήν ἐκδοθεῖσαν συγγραφικὴν ἐργασίαν τοῦ Βάσου Καλογιάννη «Ἱστορία τῆς Ἰσραηλικῆς Κοινοτήτος Λαρίσης» ἐκδ. Λάρισα 1959). Κατὰ τήν γενομένην έν Λαρίση μεγαλειώδη ὑποδοχὴν τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου Α' εἰς τήν ὁποίαν μεταξὺ τών λοιπῶν ἐπισήμων, παρέστη ὡς ἐκπρόσωπος τών Ἰσραηλιτῶν Θεσσαλίας — Παλαιᾶς Ἑλλάδος καί ὁ Ἀρχιρραββίνος Συμεών Α. Πέσαχ, εὐλόγησας τοῦτον, ἐδέχθη τοὺς θερμούς ἐπαίνους καί τήν ἄκραν αὐτοῦ εὐαρέσκειαν διὰ τās παρασχεθείσας ὅλως ἐξαιρετικὰς Ἑθνικὰς ὑπηρεσίας του. Κατὰ τήν, κατόπιν τῆς ἐπισήμου προσκλήσεως του, ἱστορικὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἀνωτέρω βασιλέως μετά τῆς ἀκολουθείας του εἰς τήν ἱερὰν Καθεδρικὴν Συναγωγὴν τῆς Λαρίσης, εἰς τήν ὁποίαν παρευρέθη σύμπασα ἡ

πολυπληθὴς τότε Ἑβραϊκὴ παροικία καί πολὺς ἄλλος κόσμος τῆς πόλεως ἐξεφώνησεν ἐπίσης ὁ ἀνωτέρω Ἀρχιρραββίνος λίαν ἐμπνευσμένον λόγον, ὁ ὁποῖος ἐσχολιάσθη εὐμενέστατα τότε οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ τύπου, ἀλλὰ καί ὑφ' ὅλων τών παραγόντων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ βασιλεὺς Γεώργιος Α', ὅστις ἠυλογήθη έν μέσω τοῦ ἐνθουσιῶντος πλήθους καί πρὸ τῆς ἱερᾶς Ἀψίδος τῆς Συναγωγῆς καί μέ τοὺς κυλίνδρους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀποκεκαλυμμένους ὑπὸ τοῦ Ἀρχιρραββίνου, συγκεκινημένος ἐκ τῆς μεγαλειώδους ὑποδοχῆς καί τών εὐκρινῶν ἐκδηλώσεων τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινοτήτος, ἠυχάριστησε ταύτην καί ἐξύμνησε τὰ μέγιστα τήν Ἰουδαϊκὴν Φυλὴν.

Ὅταν ἡ περιοχή περιελήφθη στοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους, ἀνέπτυξεν ὁ μνηστὴς Ἀρχιρραββίνος ζωηράν κοινωνικὴν καί φιλανθρωπικὴν δράσιν, ἐργασθεῖς ἰδιαίτερως ὑπὲρ τῆς ἀνακουφίσεως τών ἐκ τοῦ πολέμου παθόντων καί διεκήρυξε παντοῦ καί πάντοτε καί δὴ εἰς τὸ ἐξωτερικόν έν τῇ ἀξιοπιστίᾳ του καί έν ὅλῃ τῇ θρησκευτικῇ αὐτοῦ ὀντότητι, τὰ ἀγαθὰ τῆς Ἑλληνικῆς διοικήσεως καί τήν πλήρῃ ἀνεξίθνησκειαν καί ἰσοπολιτείαν, ὡς καί τήν ἐκδηλουμένην στοργὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, ἀποκρούσας δι' ἀκαταμαχίτων στοιχείων μέ πίστιν καί δύναμιν, τοὺς κακοβούλους καί συκοφαντικούς ἰσχυρισμούς τών τότε ἀντιπάλων τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἐξωτερικόν περὶ καταπιέσεως δῆθεν τών μειονοτήτων ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς διοικήσεως, δι' ἃς ὑπηρεσίας του ἐξεφράσθησαν ἐπανεπιλημμένως εἰς ἀντίον παρὰ τοῦ Κράτους καί τῆς Νομαρχίας Λαρίσης αἱ θερμαὶ εὐαρέσκειαι. Ἐπίσης ἀπενεμήθη εἰς αὐτόν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ὁ τιμητικὸς τίτλος τοῦ «Μεγάλου Ἀρχιρραββίνου» μετ' ἠθικῶν προνομίων.

Τὸ ἔτος 1883 έν συνεργασίᾳ μετά τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης Νεοφύτου, ἀνέπτυξεν ὁ Ἀρχιρραββίνος Συμεών Α. Πέσαχ ἀξιόλογον δραστηριότητα διὰ τήν ἐξαλείψιν τῆς ἐπικρατούσης τότε εἰς μεγάλην μερίδα τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου τῆς ὑψηλίου, βαθείας δεισιδαιμονίας (ἐνεκα τῆς ὁποίας πληθῶρα Ἰσραηλιτικῶν καί δὴ τῆς ἀνατολ. Εὐρώπης καί τῆς Τσαρρικῆς Ρωσίας, ἔπесαν θύματα ἀγρίων βιαιοτήτων καί βανδαλισμῶν εἰς βάρος τών κατὰ τόν μεσαίωνα καί μέχρι τοῦ α' παγκοσμίου πολέμου) ὅτι δῆθεν οἱ Ἑβραῖοι εἰς τὰς παρανομίας τοῦ Πάσχα τών συλλαμβάνουσι χριστιανόπαιδας, τοὺς ὁποίους σφάζουσι εἰς ἐκτέλεσιν δῆθεν τών θρησκευτικῶν λειτουργικῶν των δοξασιῶν, χρησιμοποιούντες τὸ αἷμα των διὰ τήν παρασκευὴν τών ἀζύμων τῆς ἐορτῆς των ταύτης, ἀποδείξας δι' ἀκαταμαχίτων στοιχείων ἐκ τών ἱερῶν Βιβλικῶν κειμένων τῆς τε Παλαιᾶς καί Καινῆς Ἐτι Διαθήκης καί δὴ δι' ὁμιλιῶν, διακηρύξαντες καί διεθνῶς ἐξορμήσεων, τὸ ἐντελὲς ἀβάσιμον, ἀτήρικτον καί ψευδὲς τῆς προλήψεως ταύτης, ἀπορριπτομένης ἄρδην καί ἐξ αὐτῶν τούτων τών ἱερῶν Εὐαγγελίων.

Ἐν ἔτει 1890, κατόπιν εἰδικῆς προσκλήσεως του ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀρχιρραββίνου τῆς Θεσσαλονικῆς **Ἰακώβ Χανανιά Κόβο**, συμμετέσχεν ὁ μνηστὴς Ἀρχιρραββίνος Λαρίσης Συμεών Α. Πέσαχ εἰς Διεθνὲς Σεφαραδικόν Συνέδριον τών Θρησκευτικῶν καί πνευματικῶν έν γένει ἡγετῶν καί παραγόντων (Ἀρχιρραββίνων, ἱεροδικαστῶν, ἱεροκληρῶν, καθηγητῶν, ἑβραϊολόγων συγγραφέων, ἐκπροσώπων πνευματικῶν ἰδρυμάτων κ.ἄ.) τοῦ Ἑβραϊσμοῦ τῶν Βαλκανίων καί ἀπάσης τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, συγκληθέν ἐν τήν Θεσσαλονικίῃ (ἡ ὁποία ἦτο τότε καί μέχρι τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου, ἡ Μητρόπολις ὁλοκλήρου τοῦ Ἑβραϊσμοῦ τῆς Ἀνατολῆς) εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀναπτύξει καί εἰσηγηθεῖ περισπούδαστον

καί μακράν μελέτην περί τῆς θρησκευτικῆς, ἐκπαιδευτικῆς καί πνευματικῆς γενικώτερον διοικήσεως καί καθοδηγήσεως τῶν Ἰσραηλιτικῶν Κοινοτήτων τῆς Διασπορᾶς, ἡ ὁποία μελέτη τοῦ ἔκαμε βαθυτάτην καί ἀρίστην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς σοφοὺς συνέδρους γενομένη ὁμοφώνως καί λίαν τιμητικῶς ἀποδεκτὴ ὑπ' αὐτῶν τεθεῖσα εἰς ἐφαρμογὴν εἰς ὅλας τὰς κοινότητας τῶν χωρῶν τῶν.

Ἡ μελέτη τοῦ αὐτοῦ ἔχει περιληφθεῖ εἰς σύγγραμμα τοῦ **Δαυὶδ Πιπανό**, περιφήμου συγγραφέως εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ πατρὸς τοῦ. Ἐξεδηλώθησαν δὲ τότε εὐμένεστα σχόλια καί κρίσεις διὰ τὴν τεραστίαν μὀρφωσιν καί κατάρτισιν τοῦ Ἀρχιρραββίνου Συμεὼν Α. Πέσαχ καί διὰ τὴν λίαν σημαντικὴν συμβολὴν τοῦ εἰς τὸν ἔργον καί τοὺς ἱεροὺς σκοποὺς τοῦ Συνεδρίου ὁ δὲ Ἀρχιρραββίνος Θεσ/νίκης Κόβο τῷ εἶχε προτείνει τότε τὴν κενὴν ἑδραν τοῦ Ἀρχιρραββίνου ἢ τοῦ προέδρου τοῦ Θρησκευτικοῦ Δικαστηρίου «Μπέθ Ντίν» τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεγάλῃς εἰς Ἑβραϊκὸν πληθυσμὸν καί μέ πολὺ ὕψηλόν ἐπίπεδον Ἑβραϊκῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Ὁ Ἀρχιρραββίνος Συμεὼν Α. Πέσαχ κατεῖχε μίαν τεραστίαν Ἑβραϊκὴν βιβλιοθήκην, ἀνεκτιμήτου ἀξίας, ἀποτελουμένην ἀπὸ εἰκοσι χιλιάδων περίπου πολυτίμων τόμων εἰς τὴν ὁποίαν προσήρχοντο καί συνεζήτουν μετ' αὐτοῦ κορυφαῖοι πνευματικοὶ ἄνδρες ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τοῦ ἐξωτερικοῦ διάφορα σημαντικὰ θέματα, θεολογικῆς, ταλμουδικῆς θρησκευτικονομικῆς, φιλολογικῆς, Σιωνιστικῆς φύσεως. Τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ταύτην ὁ μνησθεὶς Ἀρχιρραββίνος ἐκληροδότησεν εἰς τὸν ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Μωϋσῆν Σ. Πέσαχ, ὁ ὁποῖος ἠκολούθησε τὸ ἴδιο λειτουργήμα τοῦ πατρὸς τοῦ.

Ὁ Ἀρχιρραββίνος Συμεὼν Α. Πέσαχ ἀπεβίωσεν εἰς τὴν Λάρισαν κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τοῦ 1893 (ἑβραϊκὴ χρονολογία: 7 Σεβὰτ 5653). Ἡ σορὸς ἐξετέθη ἐπὶ τριήμερον εἰς πάνδημον λαϊκὸν προσκύνημα εἰς τὴν Καθεδρικήν Συναγωγὴν Λαρίσης ἐκ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἡ ἐκφορά τῆς συνοδευθεῖσα ἀπὸ πλῆθος κόσμου Ἰσραηλιτῶν καί χριστιανῶν. Εἰς τὸν νεκρὸν ἀπενεμήθησαν κατὰ διαταγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἐπικήδαιοι τιμαὶ Πατριάρχου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸ μὲν λόγω τῆς ὕψλης θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἰδιότητος τὸ δὲ λόγω τῶν ἐξαιρέτων Ἑθνικῶν καί κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ καθόσον ἀπέτελε μίαν τῶν διασημοτέρων ἑβραϊκῶν προσωπικοτήτων τῆς τότε ἐποχῆς, γνωστότατης εἰς τοὺς πνευματικούς κύκλους τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας τοῦ ἐκρουον πενθίμως οἱ κώδωνες τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, αἱ σημαῖαι ἐκυμάτιζαν μεσίστιοι καί τὰ καταστήματα παρέμειναν κλειστά.

Αἱ ἑβραϊκαὶ κοινότητες τῆς Θεσσαλίας — Παλαιᾶς Ἑλλάδος διὰ ψηφισμάτων τῶν ἐτήρησαν, πλὴν τῶν ἄλλων 7 - ἡμερῶν πένθος διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχιρραββίνου τῶν. Ἡ κηδεία τοῦ, ὡς περιγράφεται ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὑπῆρξεν ἡ πλέον μεγαλειώδης καί μεγαλοπρεπὴς ἐξ ὧν ἐγένοντο μέχρι τότε, παρέστησαν δὲ εἰς αὐτὴν ἐκτὸς τῶν ἐκπροσώπων τοῦ βασιλέως, τῆς Κυβερνήσεως καί ὅλων τῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν, πολιτικῶν, στρατιωτικῶν ἀρχῶν ὡς καί τῶν ἐκπροσώπων τοῦ Τύπου καί τῶν ὁργανώσεων καί εἰδικοί ἀπεσταλμένοι ἐκ τῶν Ἰσραηλιτικῶν κοινοτήτων καί τῶν κεντρικῶν ὁργανισμῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τοῦ ἐξωτερικοῦ οἱ δὲ ἐκφωνηθέντες ἐπικήδαιοι λόγοι ὑπῆρξαν ἰστορικοί.

Ὁ Ἀρχιρραββίνος Συμεὼν Α. Πέσαχ κατέλειπε λίαν ἀγαθὸν καί ἱστορικὸν ὄνομα, συγκатаλεγόμενος μεταξὺ τῶν διεθνούς φήμης καί ἀξίας προσωπικοτήτων καί ἐντασσόμενος εἰς τὴν χορείαν τῶν πλέον διακεκριμένων σοφῶν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Τ' ὄνομά του μνημονεύεται εἰς πλείστα ἔγκυκλοπαιδείας τοῦ ἐξωτερικοῦ καί εἰς πλείστα συγγράμματα σοφῶν τοῦ Λαοῦ Ἰσραὴλ καί ἄλλων Ἑθνοτήτων.

Ὑπῆρξεν ὁ Συμεὼν Α. Πέσαχ μία σπανία ἡθική καί πνευματικὴ μορφή τοῦ Ἑβραϊσμοῦ. Συνδύαζε θέλησιν καί ἀποφασιστικότητα, εὐφυΐαν, βαθεῖαν κρίσιν καί ὀρθολογισμόν, σπανίαν διευρυντικὴν διεισδυτικὴν ἀνιχνευτικὴν ἰκανότητα, ἀκάματον φιλεργίαν καί ἀλύγιστον ὑπομονὴν καί ἐπιμονήν, ρητορικὴν δεινότητα, ἐκφραστικὴν ἀπλότητα καί σαφήνειαν εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ, πίστιν ἀκλόνητον εἰς τὸ πνευματικὸν καί ἔθνικόν ἱδανικόν καί ὅλα αὐτά, ἐν συγκερασμῷ, πρὸς ἓναν ἀξιοπρεπὴ συναισθηματισμὸν καί πρὸς μίαν ἀξεχώριστον συνεπαφὴν μετ' αὐτὴν ἀσκήσιν τῆς ἀρετῆς καί τῆς δικαιοσύνης.

Ἡ εὐθυκρισία καί ἀντικειμενικότης τοῦ ἐν τῇ ἐνασχέσει τῶν καθηκόντων τοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ δικαστικοῦ, ὑπῆρξεν παροιμιώδεις καί ὑπόδειγματικά, αἱ δὲ ἐκδοθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἐπὶ ποικίλων ὑποθέσεων θρησκευτικοῦ καί οἰκογενειακοῦ ἀντικειμένου μεταξὺ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀποκαλύπτουν τὴν πνευματικὴν ρώμην καί λαμπρότητα ὡς καί τὴν τεραστίαν θρησκευτικονομικὴν κατάρτισιν καί ὑπεροχὴν καί φωτεινὴν καί διαυγὴ ἀκτινοβολίαν καί τέλος, τὸν πλοῦτον καί τὸν θησαυρὸν τῶν θεολογικῶν γνώσεων τοῦ κριτοῦ τῶν. Ὑπῆρξε πάντοτε ὁ Συμεὼν Α. Πέσαχ μετ' αὐτὴν σοφίαν καί τὴν γνώσιν τοῦ ἑνὸς τίμιος καί φλεγόμενος ἀγωνιστῆς τοῦ πνεύματος καί τῆς θείας διδασκαλίας καί ὑπεράνω ὅλων, ἄνθρωπος γαλήνιος, μελιχρὴς, μετ' ἀγνόν καί ὑψηλὸν ἦθος, ἄνθρωπος καλὸς κάγαθος, ἅγιος.

(Ἀπὸ τὸν «Ταχυδρόμο» τοῦ Βόλου, 11.8.1974)

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 - 104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με τὸ Νόμο:
Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

‘Ο ‘Αρχιεπίσκοπος ‘Αθηνῶν καί πάσης ‘Ελλάδος Σπυρίδων γιά τούς ‘Εβραίους

Σέ ἐπιστολή του μέ ἡμερομηνία 7 ‘Ιουλίου 1949, ὁ ἀοιδίμος ‘Αρχιεπίσκοπος ‘Αθηνῶν καί Πάσης ‘Ελλάδος Σπυρίδων ἐγράφε πρὸς τὸν ‘Αρχιεραββῖνο Βόλου Μωϋσῆ Συμεων Πέσαχ:

Τῷ Σοφολογιωτάτῳ ‘Αρχιεραββίνῳ Βόλου Κυρίῳ Μωϋσῇ Συμεων Πέσαχ,

«Μετὰ πολλῆς χαρᾶς καὶ ἀγάπης διεξήλθομεν τὸ ὑπ’ ἀριθ. 1225 ἐ. ε. γράμμα τῆς ὑμετέρας Σοφολογιότητος, δι’ οὗ αὐτὴ εὐηρεστήθη, ἵνα θερμὰς ἀπευθύνῃ ἡμῖν συγχρητηρίου εὐχὰς καὶ προσρήσεις ἐπὶ τῇ ἀναρρῆσει ἡμῶν, εὐδοκία τοῦ Παναγάρχου, εἰς τὸν ‘Αρχιεπισκοπικὸν Θρόνον ‘Αθηνῶν καὶ πάσης ‘Ελλάδος, πολλὴν δ’ ἐξ αὐτῶν ἠρῶσθημεν τὴν ἐνίσχυσιν πρὸς συνέχισιν τῆς ποιμαντορικῆς ἡμῶν δράσεως καὶ ἀπὸ τῆς ἱερᾶς καὶ Θεοφρουρήτου ταύτης σκοπιάς, εἰς ἣν ἔταξεν ἡμᾶς τὸ Κυρίου ἡ χάρις.

‘Εμνήσθημεν, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ὑμετέρας ἐπιστολῆς, τῶν κοινῶν ἀγώνων καὶ τῶν κινδύνων κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς ἐχθρικής Κατοχῆς καὶ ἐν πᾶσι ψυχῆς ἀνελογίσθημεν τὸ φρικτὸν μαρτύριον τοῦ ἀδελφοῦ ἑλληνοεβραϊκοῦ στοιχείου τῆς χώρας, ὅτε ἀμειλίκτος καὶ ἐξοντωτικὴ ἡ κακουργία τοῦ κατακτητοῦ ἐστρέφετο κατ’ αὐτοῦ ἐπράξαμεν κατὰ τὰς τραγικὰς ἐκείνας στιγμὰς, ἀψηφόντες οἰονδήποτε κίνδυνον, εἴτε ἡμεῖς, εἴτε οἱ ἐκασταχοῦ Σεβασμιώτατοι ‘Ιεράρχαι καὶ ἡ ‘Ελληνικὴ ‘Εκκλησία ἐν γένει, ἥτο ἐκτέλεισι καθήκοντος, οὐ μόνον ἐπιβαλλομένου ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀνάγκης πρὸς παροχὴν βοήθειας εἰς πάσχοντας συνανθρώπους, ἀλλ’ ἔχοντας κυρίως ὡς κίνητρον τὴν εἰλικρινὴ ἀγάπην πρὸς κινδυνεύοντας ἀδελφούς, τέκνα προσφιλεῖς τῆς αὐτῆς Μητρὸς ‘Ελλάδος, ἀποτελοῦντα ἀναπόσπαστον τμήμα τοῦ λαοῦ τῆς, ἅτινα πάντοτε προθύμως καὶ ἐνεργῶς προσφέρουσι τὴν πολυτίμον συμβολὴν αὐτῶν πρὸς δόξαν καὶ εὐημερίαν τῆς φιλάτης Πατρίδος, εἰς οὐδὲν ὑπολείποντα καὶ κοινούς λογιζόμενα τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας καὶ μετ’ αὐταπαρνήσεως εἰς αὐτὰς συμμετέχοντα.

Εὐχαριστοῦντες ὅθεν θερμῶς τῇ ὑμετέρᾳ φιλῇ Σοφολογιότητι ἐπὶ τῇ ἐκδηλώσει τῶν πρὸς ἡμᾶς ἀγαθῶν καὶ φιλοφρόνων αἰσθημάτων, εὐχόμεθα ἀπὸ καρδίας, ὅπως ὁ ‘Υψιστος κατευθύνῃ τὰ διαβήματα αὐτῆς κατὰ τὸ θεῖον του θέλημα, διαφυλάττων αὐτὴν ἐν ὑγείᾳ καὶ πᾶν ἀγαθὸν χαριζόμενος αὐτῇ τε καὶ τῷ ἀδελφῷ καὶ λίαν ἡμῖν ἀγαπητῷ ‘Ισραηλιτικῷ κόσμῳ τῆς ‘Ελλάδος.

‘Επὶ τούτοις διατελοῦμεν μετ’ ἀγάπης βαθείας».

**Παραινέσεις
τοῦ Μητροπολίτου
Δημητριάδος ‘Ιωακείμ**

‘Εκ μέρους τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημη-

τριάδος ἐδόθη πρὸς δημοσίευσιν ἡ ἀκόλουθος ἀνακοίνωσις τοῦ Σεβασμιωτάτου κ. ‘Ιωακείμ:

‘Εδῶ εἰς τὸν Βόλον ὅπως ἡμεῖς ἐχομεν τοὺς ‘Ιερούς Ναοὺς μας, οὕτως καὶ οἱ συμπολίται μας ‘Ισραηλῖται ἔχουν καὶ ἐκεῖνοι τὴν ἱερὰν Συναγωγὴν τῶν τὴν ὁποίαν καταστραφείσαν ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῶν Γερμανῶν ἀνεκαίνισαν πάλιν καὶ τελοῦσιν ἐκεῖ τὰ τῆς λατρείας τῶν. ‘Ατυχῶς καὶ μετὰ τὴν πολυδάπανον ἀνακαίνισιν τῆς, ἀνόητα παιδιὰ καὶ ἀτίθασα ἐν ἀγνοίᾳ βέβαια τῶν γονέων τῶν, ρίπτουσι λίθους κατὰ τῶν παραθύρων καὶ θραύουσι τοὺς ὑαλοπίνακες τῆς ἱερᾶς Συναγωγῆς καὶ ταιλαιωροῦσιν οὕτως ὁλόκληρον τὴν ‘Ισραηλιτικὴν ἀδελφότητα Βόλου. ‘Επίσης κατὰ τὰς ἱερὰς ἡμέρας τῆς ἱδικῆς μας Μεγάλης ‘Εβδομάδος καὶ τοῦ Πάσχα τὰ αὐτὰ ἢ ἄλλα ἀνόητα παιδιὰ τραγουδοῦν μερικὰ ἄσματα θίγοντα τοὺς ‘Ισραηλῖτας διὰ τὴν Σταύρωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν ‘Ιησοῦ Χριστοῦ καὶ μηδὲν συμβιβάζόμενα μέ τὸ Χριστιανικὸ πνεῦμα τῆς ἀνοχῆς καὶ ἀγάπης

τὰ ὁποία ἐκήρυξεν ‘Εκεῖνος, οὐδὲ μέ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἐκάστου λαοῦ, λησμονοῦντες ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐχομεν Κοινότητα καὶ Λαοὺς ἐν τῷ μέσῳ ἑτεροδόξων λαῶν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ νέον Κράτος τοῦ ‘Ισραὴλ καὶ οἱ αὐτὸν τὸν Πανάγιον τάφον.

Διὰ ταῦτα ἀποδοκιμάζοντες τὰ ἀνωτέρω ἀτοπα, παρακαλοῦμεν, τοὺς κ.κ. Διδασκάλους καὶ προτρέπομεν ἰδιαιτέρως τοὺς γονεῖς τῶν παιδιῶν αὐτῶν ὅπως συμβουλευσῶσι ταῦτα νὰ μὴ ρίπτουσι λίθους κατὰ τῆς ἱερᾶς Συναγωγῆς, μηδὲ νὰ τραγουδῶσιν ὑβριστικὰ ἄσματα κατὰ τῶν συμπολιτῶν μας ‘Ισραηλιτῶν. ‘Απεναντίας δὲ ἂς δεῖξωμεν τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν μας καὶ τὸ ἀληθές Χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς ἀνοχῆς καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς συμπολίτας μας ‘Ισραηλῖτας, ἵνα ἐλκυσώμεν αὐτοὺς πρὸς ὅ,τι ἡμεῖς πιστεύομεν ὡς Χριστιανικὸν καὶ ἀληθές.

‘Ο Δημητριάδος ‘Ιωακείμ

‘Η παραπάνω ἀνακοίνωσις τοῦ ἀοιδίου Μητροπολίτου Δημητριάδος ‘Ιωακείμ, δημοσιεύθηκε στὶς ἐφημερίδες τοῦ Βόλου στὶς 20 ‘Απριλίου 1949, κατόπιν ἐισηγήσεως τοῦ ‘Αρχιεραββίνου Πέσαχ.

ΣΥΚΟΥΡΙΟ - Λαρίσης: Στήλη ἐκτελεσθέντων ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς 67 ἀνταρτῶν. Περιλαμβάνονται καὶ οἱ ‘Εβραῖοι: (Μαῖση Σιματῶβ, Φερετζή Σαδῶν, Φερετζῆς ‘Αλμπέρτος, Φερετζῆς Μωϋσῆς, Σασσῶν Δαυῖδ, ‘Αλγκούστης Σαλβατῶρ, Μάρκος Φελλοῦς).

ΠΑΛΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΕΒΡΑΙΟΙ ΣΤΗ ΛΑΡΙΣΑ

Του κ. Έσδρα Δ. Μωϋσή

Οι Έβραίοι εγκατεστημένοι στη Λάρισα πάνω από 1500 χρόνια δέθηκαν τόσο πολύ με την θεσσαλική αυτή μητρόπολη και έζησαν μαζί με τους υπόλοιπους κατοίκους της όλα τα ιστορικά γεγονότα και συντέλεσαν κατά μεγάλο μέρος στην οικονομική πορεία της περιοχής προσφέροντας την πείρα τους, την εργατικότητα τους, την αξιοσύνη τους.

Η μικρή αυτή έρευνα αποσκοπεί στο να καταγράψει και να διασώσει όλα τα επαγγέλματα εκείνα που έλλειψαν και που άσκησαν οι Έβραίοι της Λάρισας για τον βιοπορισμό τους πολλά από τα οποία ήταν γραφικά όσο και απαραίτητα και πολύτιμα για τη ζωή του συνόλου της πόλης. Η καταγραφή αυτή αφορά χρονική περίοδο από πολύ παλιά μέχρι τον β' Παγκόσμιο Πόλεμο και λίγο μετά από αυτόν έφ' όσον πρόκειται για επαγγέλματα που εξέλιπαν, και στηρίζεται σε αναμνήσεις γερόντων που βρίσκονται ακόμα στη ζωή καθώς και σε προσωπικές αναμνήσεις που ξεκινούν κάμποσα χρόνια πριν και φτάνουν ως και μετά τον τελευταίο πόλεμο.

Η παράθεση των επαγγελμάτων αυτών θα αρχίσει από τα πιο παλιά μέχρι τα νεότερα και για το καθένα θα αναφερθούν επώνυμα οι Έβραίοι που τα άσκησαν χωρίς να υποστηριχθεί ότι τόσο ο κατάλογος των επαγγελμάτων όσο και των Εβραίων επαγγελματιών είναι πλήρης και εξαντλούνται σε όσα θα αναφερθούν.

1) Άμαξάδες: Είναι αυτοί που είχαν και οδηγούσαν τα γνωστά και σήμερα από τα λίγα γραφικά που κυκλοφορούν σε τουριστικά μέρη, μόνιππα ή παϊτόνια τα οποία όμως τότε αποτελούσαν τα μοναδικά μέσα συγκοινωνίας για μικρές βεβαίως αποστάσεις και ήταν τα ταξί της πόλης και τα μέσα μετακίνησης των ανθρώπων. Άλογα και άμαξια ήταν στολισμένα και φροντισμένα κατά τό μεράκι των άμαξάδων για να προσελκύουν τον πελάτη. Έπαγγελμα σπουδαίο και ζωτικό για την πόλη. Πολλοί Έβραίοι υπηρέτησαν τό επάγγελμα αυτό. Αναφέρονται αρκετοί από αυτούς. **Σαούλ Άβραάμ Κοέν** (είχε 3 άμαξια), **Νταβιτών Άαρών Βενουζίου** (πολύ γραφικός με μεγάλο μουστάκι), τα παιδιά του Άαρών, **Ίσαάκ και Σαμουήλ Νταβιτών Βενουζίου** (δυναστεία άμαξάδων), **Σαμουήλ Ίσαάκ Μάϊση, Μουσιών Άτούν, Χαΐμ Άτούν, Μουσιών Μποχώρ Μανόαχ** (υπάλληλος άμαξας), **Γιοσέφ Αβραάμ Ταρμπουλούς, Σαμουήλ Ναχμίας, Ίσραέλ Γιεσουλάς** και άλλοι.

2) Καροτσέρηδες (Καραγωγείς): Ένα σπουδαίο και ζωτικό επίσης επάγγελμα για τις μεταφορές προϊόντων, εμπορευμάτων, πραγμάτων και προσώπων ακόμα σε μικρές και μεγάλες αποστάσεις. Κάποτε συνασπίστηκαν και αποτέλεσαν συνεργατικές μεταφορών, κάτι σαν τα σημερινά Κ.Τ.Ε.Φ.Α. ή Κ.Τ.Ε.Λ. Κάνανε ταξίδια ακόμα και στην Αθήνα πολυήμερα, στο Βόλο από τό λιμάνι του οποίου μετέφεραν εμπορεύματα. Μερικοί και μεταξύ αυτών και Έβραίοι είχαν ολόκληρο στόλο από κάρρα (μακρύκαρα όπως τα έλεγαν) και βεβαίως σταύλους (ντά-

ΑΑΡΩΝ ΝΤΑΒΙΤΣΙΩΝ ΒΕΝΟΥΖΙΟΥ

Ένας από την γνωστή οικογένεια των Έβραίων άμαξάδων της σωπικό άρχείο του Έσδρα Μωϋσή.

μια) για τα ζώα τους και αποθήκες για τις απαραίτητες ζωτροφές που έπρεπε να αποθηκεύσουν για τον χειμώνα. Μερικοί καροτσέρηδες τέτοιοι Έβραίοι οι **Γιουδά Άαρών Μπεράχας, Ίσδραέλ Μπεράχας, Μουσιών Άαρών Μπεράχας, Λέων Ίσδραέλ Μπεράχας, Ίσάκ Άαρών Βενουζίου, Άαρών Σαβάν.**

3) Σαγματοποιοί (Χαμουρτζήδες): Σχετικοί με τα προηγούμενα επαγγέλματα αφού κατασκεύαζαν τα απαραίτητα για τον εξοπλισμό και την οδήγηση των αλόγων από δέρμα (σάγματα, χαλινούς, ήνια σέλλες για ιππασία) Έβραίοι σαγματοποιοί οι άδελφοί **Άβραάμ και Ίακώβ Χαΐμ Τουρών.**

4) Σαμαράδες. Είναι αυτοί που κατασκεύαζαν τα σαμάρια για τα γαϊδουράκια και τα μουλάρια, που ήταν ένα άλλο μέσο μεταφοράς πραγμάτων και ανθρώπων. Τα κατασκεύαζαν από ξυλεία (τόν σκελετό) και από δέρμα και χόρτο. Μερικοί από τους Έβραίους σαμαράδες οι, **Ίσάκ Ίσραέλ Ταρμπουλούς, Ίακώβ Μουσιών Ζακάρ, Μουσιών Ζακάρ.**

5) Ζωτροφών έμποροι: Ένα άλλο σχετικό με τα παραπάνω επάγγελμα που προμήθευε όλο τό χρόνο τις ζωτροφές στους άμαξάδες και καροτσέρηδες (σανό, κριθάρι, τριφύλλι κ.λ.π.). Έμπορος Έβραίος τέτοιος ό **Ναχμούλης Ίακώβ.**

6) Χαμάληδες (άχθοφόροι): Έφοδιασμένοι με ένα σαμαράκι στην πλάτη ήσαν μεταφορείς πραγμάτων από τό πιο ελαφρά μέχρι και τό πιο βαριά που άντεχε ή σωματική τους διάπλαση και ρώμη. Οι **Χαΐμ Καλαμάρο και Ά.**

Λάρισας. Πέθανε πριν λίγα χρόνια. (Φωτογραφία από το προ

βραάμ Λεβή χαρακτηριστικότεροι εκπρόσωποι 'Εβραίοι του επαγγέλματος τούτου.

7) Φορτοεκφορτωταί: Φόρτωναν και ξεφόρτωναν με την πλάτη τους εμπορεύματα και πράγματα από αποθήκες σε μεταφορικά μέσα και αντίστροφα, συνήθως σε σάκους. 'Εβραίοι φορτοεκφορτωταί που ένταχθηκαν αργότερα και σε συνδικάτο οι, **'Ααρών Μισδραχής, Σαμουήλ Μισδραχής, Γιοσέφ Ζακάρ.**

8) Νερουλάδες (Σακάδες): Ήταν αυτοί που με βαρέλια πάνω σε ρόδες που έσυραν αλογα ή με τούς ντενεκέδες έπαιρναν το νερό από τον Πηνειό και τό προμήθευαν στα σπίτια ρίχνοντάς το σε πυθάρια πήλινα (κιούπια) και πληρώνονταν με τόν ντενεκέ. Ένας έβραϊος νερουλάς ο **Σιαλώμ Μάϊση** που ήταν και υπεύθυνος, μαζί με τη γυναίκα του, του θρησκευτικού λουτρού της Κοινότητας για την «Τεβίλά» (Μικβέ).

9) Δημοτικοί υπάλληλοι (για διάφορες δουλειές): 'Εσδράς Μωσέ 'Εσδράς ή Μωϋσή για τό άναμμα τών δημοτικών φώτων όταν δέν υπήρχε ήλεκτρικό ρεύμα, **Ντανιέλ Γιαχμπές** όδοκαθαριστής, **Χαίμ 'Αλγκάς** όδοκαθαριστής.

10) Σαράφηδες ('Αργυραμοιβοί): Ήταν αυτοί, συνήθως υπαίθριοι μπροστά σε κάποιον πάγκο ή σε πολύ μικρά μαγαζάκια έκαναν τις χρηματιστικές εργασίες της έποχής σαν μικροί τραπεζίτες, και μεσιτάδες χρήματος. 'Αντάλλασαν χρήματα, αγοράζαν και πουλούσαν νομίσματα, χρυσαφικά, διακινούσαν ξένα νομίσματα, δάνειζαν κ.λ.π. Μερικοί έβραίοι σαράφηδες οι, **Τσελεμπί Ραφαλά-**

τσι Κοέν, Γιουδά Μουσιών Κοέν, 'Αβραάμ Κοέν, 'Αβραάμ Μπουρλά, Δαυίδ Πάρδο, Μουσιών 'Αβραάμ που στην πραγματικότητα ήταν μεγαλέμπορος έγχωριών προϊόντων και συγχρόνως σχεδόν ό πρώτος τραπεζίτης στη Λάρισα.

11) Παραγωγοί και πωλητές κρασιών: Παρασκεύαζαν στα σπίτια τους μεγάλες ποσότητες κρασιών, τσίπουρων, ξυδιού σε πολλά και μεγάλα βαρέλια που διέθεταν, κατά κανόνα «Κασέρ» και έφοδίαζαν τά έβραϊκά σπίτια όλο τόν χρόνο. **'Οβαδία Σιμχά (Σωχέτ), Τσιλιμπόν Χαίμ 'Αράρ, 'Ισχάκ Μουσιών Μαγρίζο, Μουσιών Σαλβατώρ 'Αλγούστη,** μερικοί από αυτούς.

12) Νηματουργοί: Μέ πρωτόγονα μέσα έκαναν και έστριβαν τό νήμα. Παράδειγμα ό **Λέων Πέρρες.**

13) Μουσικοί: (Στήν μπάντα του Δήμου) **Γιοσέφ Νισήμ Καλαμάρο, 'Αβραάμ Νισήμ Καλαμάρο, Σολομών 'Αβραάμ Μουσα, κάποιος όνόματι Ζακάρ, 'Αβραάμ Μωϋσή Πελοσώφ, 'Ηλίας Ραφαέλ Πελοσώφ.** (Στήν στρατιωτική μπάντα), **'Αβραάμ Νεγρής** στα Τρίκαλα, **Γιοσέφ Νεγρής Δαυίδ Ραφαήλ Ναχμίας.**

14) Ποδηλατάδες: Μουσιών 'Αβραάμ Λεβή.

15) Καπνέμποροι - καπνοπώλες: Γιουδά 'Αμάρ.

16) Παπλωματάδες - μπουλαάδες: (παπλώματα - τσελτέδες - σεντούκια) **'Αβραάμ Νισήμ Καλαμάρο, 'Αβραάμ Μωϋσή Πελοσώφ, Σεμουέλ Αλχανάτη, Νταβιτσών 'Ισαάκ Μαγρίζος, Μουσιών 'Ισαάκ Μαγρίζος, 'Ηλίας Ραφαήλ Πελοσώφ, Σολομών 'Αβραάμ Μουσα, Μηνάς Μπουρλάς, Ζακίνος Μ. Μαγρίζος, Σολομών Μ. Μαγρίζος, Μάνθος Μπέγας.**

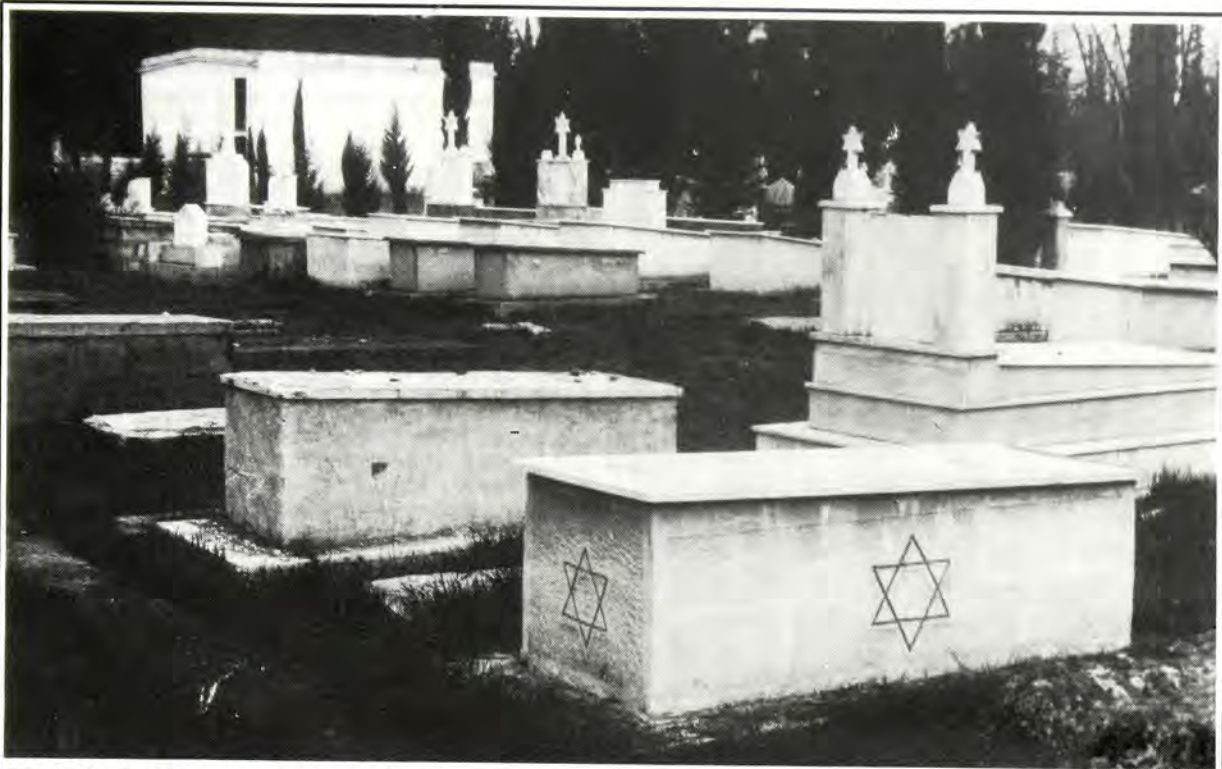
17) Ραφτάδες: (άνδρικών ρούχων) **Μουσιών 'Εσδρά 'Εσδρά ή Μωϋσή, Νταβιτσών Φαίς, Σολομών Φαίς, Σιαλώμ Σακκής,** ένας άλλος **Σακκής** που έγινε αργότερα και βουλευτής Θεσ/νίκης, **Μουσιών Φαρατζή, Ζαχαριά Ναχμούλη, 'Ισχά Ναχμούλη, Ζακίνο Ναχμούλη, Πέπο Ναχμούλη, Μίνως Ναχμούλης, Χαίμ Φρανσές, 'Αβραάμ Δαυίδ Καλαμάρο Σαούλ Νισήμ Καλαμάρο, Δανιέλ 'Εσκεναζή** και πολλοί άλλοι στο έπάγγελμα αυτό.

18) Τσαγκάρηδες - Μπαλωματήδες: Κατασκευαστές και επιδιορθωτές ύποδημάτων, **'Ισαάκ Μάϊση, 'Ηλίας 'Αβραάμ 'Αλχανάτης, Σιναντώβ Μάϊση, 'Ααρών Μουσιών Μπεράχα, Χαίμ Φερετζή, 'Ισαάκ Γιοσέφ 'Οβαδία και άλλοι.**

19) Παληατζήδες: Αυτοί που αγόραζαν κάθε είδους παλιά παπούτσια, ρούχα σκεύη, μπουκάλια, σίδερα, έξαρτήματα, έργαλεία και κάθε είδους ετερόκλητα πράγματα και τά μεταπωλούσαν αυτούσια ή επιδιορθωμένα. Ήσαν πολλοί σ' αυτό τό έπάγγελμα. Μερικοί άπ' αυτούς οι, **Συμεών Φρανσές, Μουσιών Φρανσές, Συμεών Μαγρίζος, 'Ιακώβ Ραφαέλ Σουλτάν, Γιοσέφ 'Αβραάμ 'Οβαδία, 'Ιακώβ 'Οβαδία, Πέπο Σουλτάν, Γιομτώβ Μάνο, Χαίμ Σαμπεταΐ Σολομών, Δαυίδ 'Αβραάμ Καλαμάρο κ.λ.π.**

20) Καπελάδες: Αυτοί που κατασκεύαζαν λαϊκά καπέλα, τραγιάσκες, σκούφους, σχολικά πηλίκια, και γενικά άνδρικά καλύμματα κεφαλής και που πουλούσαν έτοιμα καπέλα έμπορίου κυρίως ψάθινα, για τούς χωρικούς, για τούς αστούς τά περίφημα μπαγιασιόνια, ρεμπουμπλικες κ.λ.π. Μερικοί άπ' αυτούς, **'Αβραάμ 'Ισαάκ Νεγρής, Ζαχαριά 'Αβραάμ Σαζών (ραββινεύων της Κοινότητας), 'Αβραάμ Ζαχαριά Σαζών (Χαζάν - Σωχέτ - Μοέλ της Κοινότητας) Σολομών 'Αβραάμ Κοέν, Μπένιος Μιχαέλ Λεβής, Παρίς Λεβής, Λάζαρος Μωϋσή Φελλούς (έμπορος ψάθινων καπέλων και κατασκευαστής και έμπορος έτοιμων ένδυματων) και άλλοι.**

21) Γυρολόγοι: Είναι εκείνοι που λέγονται και μπογατζήδες γιατί γύριζαν στίς γειτονιές και στα χωριά με έναν μπόγο στόν ώμο ή στην πλάτη και με ένα πήχυ ή και με

ΛΑΡΙΣΑ: νέο νεκροταφείο, έσωτερική άποψις

τόπια ύφασμα στόν ώμο καί πουλούσαν ύφάσματα λαϊκά, κυρίως, κάμποι, χασέδες, αλατζάδες, βατίστες, ποπλίνες, τοίτια, φανέλλες, τσαντήλες καί είδη προίκας. Σχεδόν όλοι, κατά περιόδους έβγαιναν σέ παζάρια καί πανηγύρια σέ διάφορα μέρη τής περιοχής στεγασμένοι σέ παράγκες γιά όσες μέρες διαρκούσαν τά παζάρια, καί κάμποσοι από αυτούς μάλιστα άργότερα άνοιξαν καταστήματα κανονικά ύφασμάτων καί είδών ένδύσεως καί πρόκοψαν πάρα πολλοί μερικοί από τούς όποιους, **Λέων Μπενβένιστε, 'Ιακώβ 'Ισραέλ Φίς, 'Ελιέζερ Μωϋσή Φελλούς** (πρόεδρος τής Κοινότητας), **Χαίμ Γαβριέλ Καλντερόν, Δαυίδ Γαβριέλ Καλδερών, Μωύς Λεβή, Δαυίδ 'Αβραάμ Μισδραχμής, Ντανιέλ Χαίμ Μισδραχμής, 'Αβραάμ Χαίμ Μισδραχμής, 'Ιεσοΰα 'Αλμπελανσής, 'Αβραάμ 'Ηλία 'Αλμπελανσής, 'Ηλίας καί 'Αλμπέρτο 'Ιεσοΰα 'Αλμπελανσής, 'Ηλίας 'Αβραάμ 'Αλμπελανσής**, μέ ίππήλατο στήν άρχή κατάστημα (ραββινεύων τής Κοινότητας), **'Ιακώβ 'Ασρών Φελλούς** (μέ γαιδουράκι ψιλικατζήδικο) καί πολλοί άλλοι.

22) Γυρολόγοι έδεσμάτων: (Παγωτατζήδες - Τυροπιττάδες - Παστελάδες): **Μουσιών Μαυρομμάτι η 'Ισραέλ** πού τόν χειμώνα έκανε τυρόπιττες, παστέλι καί σάμαλι καί τό καλοκαίρι παγωτό χωνάκι.

23) Καπελούδες: Κατασκεύαζαν γυναικεία καπέλα κάθε μόδας από τσόχα, ύφασμα κ.λ.π. Δυό από τίς πιό όνομαστές στήν πόλη πού έβγαλαν καί πολλές μαθήτριες οί, **Ντουντού 'Ισαάκ Λεβή, 'Ερικήττη η Λουλούκα Μεναχέμ Μωϋσή.**

24) Αύγουλάδες - κοτάδες: Αύτοί πού έμπορεύονταν αύγά καί κότες. Μερικοί οί, **'Αβραάμ 'Ηλία 'Αλχανάτης, 'Ιακώβ Νισήμ Μπέγας, 'Αβραάμ 'Ισαάκ 'Αλχανάτης.**

25) "Εμποροι έγχωρίων προϊόντων (σταράδες): Μουσιών

'Αβράμ, Σαλβατώρ 'Αβράμ 'Ιωσήφ Καλδερών.

26) Μπακάληδες (παντοπώλες): Λάζαρος καί Λέων Σαμουήλ Μιζάν, 'Αβραάμ Χαζάν.

Τέλος, ένα άλλο πλήθος έπαγγέλματα, πού άλλα εξέλιπαν καί άλλα υπάρχουν μέχρι σήμερα, άσκησαν οί 'Εβραίοι τής Λαρίσης όπως ήταν οί φανοποιοί (τενεκετζήδες) πού ήταν τό κυρίαρχο έπάγγελμα τών 'Εβραίων καί είναι καί σήμερα ακόμη μέ μία μεταλλαγή σέ λευκοσιδηρουργούς καί ύδραυλικούς καί πού ήταν ένα έπάγγελμα κατ' έσοχην οίκογενειακό μέ τήν έννοια ότι έκληροδοτείτο από τόν πατέρα στό γιό όπως σχεδόν καί σ' όλα τά άλλα έπαγγέλματα πού προαναφέρθηκαν.

'Υπήρχαν ακόμη, μανάβηδες καί όπωρολαχανέμποροι πλανώδιοι καί καταστηματάρχες, γιά δέ τίς γυναίκες, τό έπάγγελμα τής μοδίστρας πού ήταν ένα ακόμη πολύ διαδεδομένο μεταξύ τών 'Εβραίων γυναικών έπάγγελμα καί σχεδόν δέν υπήρχε έβραϊκή οίκογένεια πού δέν είχε μεταξύ τών μελών της μία καί δύο τουλάχιστον μοδίστρες. 'Υπήρχαν ακόμη άσπρορουχούδες πού έραβαν προίκες, επίσης κεντίστριες, πουκαμισούδες, παντελονούδες, πλέκτριες. 'Ακόμη, κομμώτριες πού διέθεταν καί καταστήματα.

Γενικά, από τά παραπάνω συμπεράσματα καί παρατηρήσεις προκύπτει ότι οί 'Εβραίοι τής Λαρίσης ήταν, τουλάχιστον, μέχρι τόν πόλεμο καί λίγο μετά από αυτόν, στό σύνολό τους σχεδόν μικροβιοτέχνες, τεχνίτες, έπαγγελματίες, μικρέμποροι, μεταπράτες, χειρώνακτες καί εργάτες. 'Ελειπαν οί μεγαλέμποροι (έκτός λίγων περιπτώσεων), οί βιομήχανοι (στά τελευταία μεταπολεμικά χρόνια έχομε καί τέτοιους) καί ακόμη έλειπαν οί πάσης φύσεως έπιστήμονες, διανοούμενοι καί πνευματικά εργαζόμενοι, έκτός από λίγους μετρημένους στά δάχτυλα

δημοσίους υπαλλήλους και υπαλλήλους οργανισμών. Από τους τελευταίους, τους επιστήμονες, υπήρχε ένας γιατρός, ο **Νταβιτών 'Ισάκ 'Αλχανάτης** που αργότερα έγινε βουλευτής Θεσ/νίκης και ένας ακόμη γιατρός ο **'Αβραάμ 'Ελιέζερ 'Αλχανάτης**, που έφυγε γρήγορα από τη Λάρισα για την Αθήνα και από εκεί στο Ισραήλ όπου και πέθανε. Υπήρχαν και 2 - 3 φαρμακοποιοί οι **Μουσιών Ματαλών**, **'Ισούα 'Αβράμ Ματαλών και Χαίμ 'Ελιέζερ 'Αλχανάτης**, και μία γυναίκα επιστήμων μαία η **Μπελλίνα Μεναχέμ Μωύση**. Στόν 'Ελληνικό Στρατό 2 - 3 αξιωματικούς, ο **'Αβραάμ Σαλβατόρ Ματαλών**, 'Αντισυνταγματάρχης που γεννήθηκε στη Λάρισα τό 1886 και πέθανε στην Αθήνα πρόσφατα στις 30 'Οκτωβρίου 1987, σέ ηλικία 102 ετών και ο **Χαίμ 'Ιακώβ Σακκής** που σκοτώθηκε στο 'Αλβανικό Μέτωπο. Ένας δικαστής από την Λάρισα, κατέλαβε ανώτερα αξιώματα στόν δικαστικό κλάδο, ο έφετης **Χασκιά Σακκής**. Δέν υπήρχαν όμως δικηγόροι, μηχανικοί και λοιποί επιστήμονες, ένώ σημειώνεται ότι κατά περίεργο τρόπο, οι 'Εβραίοι της Λαρίσης δέν άσκησαν όρισμένα επαγγέλματα όπως, του άρτοποιού, του ζαχα-

ροπλάστη, του κτίστη, του κοσμηματοπώλη, του σιδηρουργού, του καρροποιού, (άν και υπήρχαν μερικοί τέχνιτες τέτοιοι), του ψαρρά, του κρεοπώλη (υπήρξε μόνο ένας), γαλατά, βιβλιοπώλη, ένώ, υπήρξαν πολλοί, πάρα πολλοί μαραγκοί (ξυλουργοί) που κατασκεύαζαν τά πάντα, κουφώματα, βαρέλια, λαϊκά έπιπλα, μπισίκια (παιδικές κούνιες), κοπάνες γιάν πλύσιμο, πινακωτές (για τό ψωμί), φέρετρα και πολλά άλλα κατασκευάσματα και έπίσης πολλοί έτοιματζήδες (κατασκευαστές άνδρι'άι και παιδικών λαϊκών ρούχων και έσωρούχων).

Όπως σημειώνεται στην άρχή, ή έρευνα αύτή άσφαλώς δέν είναι πλήρης και έπιδέχεται συμπληρώσεις από όσους έχουν άναμνήσεις πιά παρωχημένων εποχών. Παραδίδεται όμως έτσι όπως είναι, σάν συμβολή στην διατήρηση και την διαιώνιση των ιστορικών στοιχείων που άφορούν τους 'Εβραίους της Λαρίσης.

(Στοιχεία για την 'Ισραηλιτική Κοινότητα Λαρίσης έχουν δημοσιευθεί στό περιοδικό «ΧΡΟΝΙΚΑ» στό τεύχη 10 σελ. 3, 27 σελ. 19, 45 άφιέρωμα, 63, 68 σελ. 35, 75 σελ. 9, και 95 σελ. 8).

ΟΙ ΣΥΝΑΓΩΓΕΣ ΠΟΥ ΥΠΗΡΞΑΝ ΣΤΗ ΛΑΡΙΣΑ

- 'Ιερά Συναγωγή «'Ετς Χαγίμ» (Δένδρο της ζωής). 'Ιδρύθηκε τό 1861 και είναι σήμερα υπάρχουσα άκόμη.
- 'Ιερά Μικρά Συναγωγή (Μιδράς) - υπήρχε μέχρι και τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.
- 'Ιερά Συναγωγή των Σεφαναντίμ
- 'Ιερά Συναγωγή του Τσελεμπή Δαυίδ Σακή (ιδιωτική)
- 'Ιερά Συναγωγή του 'Αβραάμ Σαμπετάι (ιδιωτική)

- 'Ιερά Συναγωγή του Σαλώμ Χακίμ (ιδιωτική)
 - 'Ιερά Συναγωγή Ταλμούδ Τορά (λειτουργούσε και ως θρησκευτικό σχολείο).
- Όλες αυτές οι Συναγωγές κατεστράφησαν εκτός της πρώτης που λειτουργεί σήμερα. 'Αρχираββίνοι, Ραββίνοι, 'Ιερουργοί της Κοινότητος από τό 1520 και έντεύθεν τουλάχιστον κατά σειράν διαδοχής περίπου, χωρίς ό κατάλογος νά είναι και πλήρης.

'Ισάκ Νταβίντ
Σαουέλ Τόλζο
'Ισαάκ Πέσσο
Μπαρούχ Καπέλιο
Γιοσέφ Πέρετς
Γιοσέφ Ναχμούλη
'Ισαχάρ Ναχμούλη
'Ελεαζάρ Ναχμία
Χαχίμ Νταβίντ 'Αμπολάφια
'Ισαχάρ 'Αμπολάφια
Χαίμ Νισήμ
Ραφαέλ Μοτσέρι
'Ισαάκ Φρανσές
Μωσέ 'Αλγκάβα
Χαίμ Ντεπυτόν
'Αβραάμ Ντεπουτόν
'Ιακώβ Μενασέ
Μεναχέμ 'Ακοέν Μπεν 'Αρντούτ
Σεμτώβ 'Αμαρίλιο
'Ελεαζάρ Σαούλ Μόλχο
'Αβραάμ Μόλχο
Γιοσέφ 'Ισαάκ Μόλχο
Γιοσέφ 'Ακοέν Χασίντ
Νταβίντ Λεόν
Σολομών 'Ααρών Κοέν

'Αβραάμ 'Ελιγιά Γιουδά
Γιουδά Ντίρμπα
Νταβίντ Καπίλιο
'Εμμανουέλ Ντάφα
Μωσέ Νισήμ
Μπενιαμίν Χαμούγι
Νταβίντ 'Αντζελ
Γιομτώβ Μιζάν
Συμεών Πέσαχ
Νταβιτών Μαγρίζο
Γιοσέφ 'Αλγκάβα (ό Μποχώρ)
'Ιακώβ Μπενβενίστε
Νταβίντ 'Ιστρούμσα
Γιουδά 'Αλγκράντι
'Ισχακούτσιο Καμπελ
Τσελεμπόν Καλαμάρο
Γιουδά 'Αβραάμ 'Αζουβή
Γιακώβ Σιαλής
Ζαχαριά Σασών
'Ισαάκ Κασσούτο
'Αβραάμ Ζαχαριά Σασών
Μωύση 'Εσκεναζή
'Ηλίας 'Αλμπελανσά
Μωύσης 'Ιωσήφ Σιαλής
'Ηλίας Σαμπετάι

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΙΑ' ΤΟΜΟΥ «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

(1987 - 1988, τεύχη 96 - 101)

1. ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Ἀναγνωστόπουλος Διον., 100/7
Ἀράρ Ἰακ., 99/3, 101/2

Βαϊτσέκερ (φον) Ρ., 96/3
Βαρλᾶς Μ., 99/16
Brodsky J., 98/21
Bronfman E., 98/3

Δασκαλάκη Κ., 97/20
Δεληκωστόπουλος Ἀθ., 96/13
Δημοτάκης Γ., 101/11
Δοῦδος Γ., 99/23

Ζευγαδάκης Ν., 101/12
Ζούμπος Γ., 97/9

Καλιώτης Στ., 100/9
Καρακαντάς Στ., 100/18

Καρποντζόγλου Τ., 98/23
Κοέν Α., 97/12
Κόλ Χ., 96/4
Κραψίτης Β., 99/8

Lawless R., 98/5
Λαχᾶς Κ., 99/11

Μαντζουλίνου Αλ., 97/19
Μάρτης Τ., 98/22
Μπέσου Ι. Μ., 97/18
Μωῦσῆς Ἑσδρ., 99/4

Ναρ Ἀλμπ., 100/12

Ουΐλλιαμς Τζ. Χ., 96/9

Ράλλης Γ., 96/7

Ράου Γ., 96/8

Σαββόπουλος Εὐ., 101/15
Σαλαπασίδης Ἰω., 97/17
Σικελιανός Ἀγγ., 100/3
Σουλτάνης Εὐ., 100/6
Σπανάκης Στ., 101/10
Σπαντιδάκης Θρ., 101/8
Στάλιος Ζαφ., 100/19

Τριανταφύλλου Θ., 98/8

Φαρᾶκος Ἀγ., 99/7
Φρόνιμος Εὐ., 101/3

Χαλκιᾶ Μ., 100/2
Χατζηβασιλείου Β. Σ., 96/11

2. ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

Ἀνδρίτσαϊνα, 97/18
Ἀντισημιτισμός, 97/7, 97/23, 99/23
Ἄουσβιτς (στρατόπεδο), 100/9

Βαλντχάϊμ Κ., 96/9, 97/8
Brodsky J., 98/22

Γκουασταλλα Ρ. Μ., 100/3

«Δίκαιοι τῶν Ἑθνῶν», 100/4, 101/17

Ἑβραϊσμός Ἑλληνισμός, 99/4, 99/13
Ἑλιγιά Γ., 99/8
Εὐρωπαϊκό Ἑβραϊκό Συνέδριο., 97/1
Ἑρουσαλήμ, 99/7
Ἰσραήλ (ἀρχαίο), 99/16

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Ἀθηνῶν, 97/20

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Βόλου, 97/7, 100/23

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Δράμας, 100/7

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, 97/11, 97/21, 100/12-18

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας, 96/7, 97/9

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Κομοτηνῆς, 96/15

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Κρήτης, 101/ἀφιέρωμα

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Κω, 96/11

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Σπάρτης, 99/15

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων, 98/ἀφιέρωμα, 102/9

Ἰσραηλιτική Κοινότητα Χαλκίδος, 101/19

Ἰουδαϊσμός (θρησκευτικά θέματα):

Ἡ περὶ Θεοῦ δοξασία 97/12

Σκηνοπηγία 97/21,

Ἡ ἐπικαιρότητα τῆς Θρησκείας 101/2

Λιβανός Δ., 101/3

Ὁλοκαύτωμα, 96/3-7 100/6-7, 100/19-23, 101/15

Ρώυτερ Π. Τζ., 99/12

Σατωβριάνδος Φρ., 99/15

Φελούς Ρ., 99/7

Χιλιασμός, 96/13

Τί σημαίνει νά είσαι 'Εβραῖος;

Ἀπό τόν Λ. ΤΟΛΣΤΟΪ*

Τί σημαίνει νά είσαι 'Εβραῖος; Αὐτή ἡ ἐρώτηση δέν εἶναι καθόλου δύσκολη ὅπως θά φαινόταν. Χρειάζεται ὅμως νά καταλάβουμε τί εἶδους εἰδικό πλάσμα εἶναι ὁ 'Εβραῖος, πού ὅλοι οἱ κυβερνήτες, καί ὅλοι οἱ λαοί, καθέννας ξεχωριστά καί ὅλοι μαζί, τόν γελοιοποίησαν, τόν διατάραξαν, τόν καταπίεσαν καί τόν κατέτρεξαν, πού τόν ποδοπάτησαν, τόν ἔκαψαν, τόν κρέμασαν καί παρόλα αὐτά παρέμεινε στή ζωή.

Τί εἶδους πλάσμα εἶναι ὁ 'Εβραῖος; πού ἀπολύτως μέ καμιά τιμή δέν υπέκυψε στόν πειρασμό τῶν γήινων ἀγαθῶν πού τοῦ τὰ πρόσφεραν οἱ δυνάστες καί οἱ καταπιεστές του, διαρκῶς, γιά νά ἀλλάξει καί νά παραιτηθεῖ ἀπό τήν γνήσια ἐβραϊκή του πίστη;

Ὁ 'Εβραῖος εἶναι τό ἱερό δημιούργημα πού ἔφερε ἀπό τόν οὐρανό τήν αἰώνια φλόγα πού φώτισε ὅλο τόν κόσμο. Αὐτός εἶναι ἡ θρησκευτική πηγή ἀπό τήν ὁποία ὅλοι οἱ υπόλοιποι λαοί ἀπορρόφησαν τήν πίστη τους.

Ὁ 'Εβραῖος εἶναι ὁ σκαπανέας τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀγνοία εἶχε καταπολεμηθεῖ στήν Παλαιστίνη πολύ νωρίτερα ἀπ' ὅτι στήν πολιτισμένη Εὐρώπη. Πιό νωρίς σέ αὐτούς τοὺς ἀγρίους καί βάρβαρους χρόνους, ὅταν ἡ ζωὴ καί ὁ θάνατος ἐνός ἀνθρώπου δέν εἶχαν καμιά ἀξία ὁ RABI AKIVA ἐκφράστηκε μέ ἐπίσημο τρόπο ἐνάντια τῆς τιμωρίας μέ θάνατο, ἡ ὁποία σήμερα θεωρεῖται ὡς μία τιμωρία πού πλαισιώνεται μέ πολύ μὀρφωση.

Ὁ 'Εβραῖος εἶναι ὁ πρόσκοπος τῆς ἐλευθερίας. Ἀκόμη καί ἐκείνους τοὺς παμπάλαιους καιροὺς, ὅταν ἡ ἀνθρωπότητα ἦταν ἀκόμη διηρημένη σέ δύο ξεχωριστές τάξεις, σέ σκλάβους καί ἀφέντες, ἀκόμη καί τότε ὁ Νόμος τοῦ Μωϋσῆ ἀπαγόρευε νά κρατεῖται ἕνας ἀνθρώπος στήν σκλαβιά πάνω ἀπό 6 χρόνια.

'Εβραῖος εἶναι τό σύμβολο τῆς πολιτικῆς καί θρησκευτικῆς ἀνοχῆς. «Νά ἀγαπᾷς τόν ξένον καί ἐκείνον ἀπό ἄλλη χώρα», διατάσσει ὁ Μωϋσῆς, «ἐπειδὴ ἐσύ ὁ ἴδιος εἶσαι ξένος στήν Αἴγυπτο». Αὐτά τὰ λόγια εἰπώθηκαν σέ μιά ἐποχὴ τόσο ἀγρία καί ἀπομακρυσμένη, στήν ὁποία ἡ βασικὴ φιλοδοξία τῶν φυλῶν καί τῶν λαῶν συνίστατο στό νά κατακτήσει ὁ ἕνας τόν ἄλλον, παίρνοντας τοὺς ἡττημένους ὡς σκλάβους.

Ὅσον ἀφορᾷ τόν θρησκευτικό προσηλυτισμό ὄχι μόνον ἡ ἐβραϊκὴ πίστη ἀπέχει πολύ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ πόθου τῆς κυριαρχίας, πού θά ἔτεινε νά πείσει τοὺς πιστοὺς ἄλλων θρησκειῶν νά ἀπασθοῦν τόν 'Ιουδαϊσμό, ἀλλὰ τουναντίον. Τό Ταλμούδ προστάζει τοὺς ραββίνους ὅτι ὅταν κάποιος ἐρχεται οἰκιοθελῶς στήν ἐβραϊκὴ θρησκεία, νά τοῦ ἐξηγήσουν μέ λεπτομέρειες τί εἶδους δυσκολίες μπορεῖ νά ἔχει μέ αὐτὴ τὴν πράξη καί νά τοῦ δείξουν ὅτι καί οἱ πιστοὶ ἄλλων τῶν ἄλλων λαῶν μποροῦν νά εἰσέλθουν στόν παράδεισο. Σέ μιά ἀνοχὴ τόσο μεγάλη καί ἰδανικὴ δέν μποροῦν νά παινευθοῦν οὔτε οἱ μακάριοι ἐθνικολόγοι τῆς ἐποχῆς μας.

Ἀπὸ τίς περιπέτειες τοῦ 'Εβραϊσμοῦ.
Περπατητές μέ τὸ κίτρινο σῆμα τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1941.

Ὁ 'Εβραῖος εἶναι τό σύμβολο τῆς αἰωνιότητος. Αὐτός πού οὔτε τὰ πογκρόμ, οὔτε οἱ χιλιάδες κατατρεγμοὶ δέν μπόρεσαν νά τόν καταστρέψουν, αὐτός πού οὔτε ἡ φωτιά, οὔτε τὸ σπαθί, οὔτε καμιά 'Ιερὴ 'Εξέταση δέν μπόρεσαν νά τόν ἀποτελειώσουν, αὐτός πού ἦταν ὁ πρῶτος πού ἔκανε γνωστό τὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ, αὐτός πού ἦταν τόσο πολύ καιρὸ φύλακας τῆς προφητείας, πού τὴν ἔδωσε στήν υπόλοιπη ἀνθρωπότητα — αὐτός δέν μπορεῖ νά ἐξαφανισθεῖ. Ὁ 'Εβραῖος εἶναι αἰώνιος ὅπως καί ἡ ἴδια ἡ αἰωνιότητα.

(Ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Λ. Τολστοῖ, «Σὲ τί συνίσταται ἡ πίστη μου;»)

Μετάφραση τοῦ ἱατροῦ κ. Ἀριστ. Πολυκανδρόνη ἀπὸ ἐβραϊκὴ ἐφημερίδα τῆς Ρουμανίας, ὅταν σπούδαζε ἐκεῖ.

ΜΟΛΛΑΧΟ :

Τό βιβλιοπωλείο με την μεγάλη ιστορία

Του ΓΙΑΝΝΗ ΛΙΑΠΗ

Από τό ειδικό αφιέρωμα «1888 - 1988: 100 χρόνια Μόλ-
λο»:

«... στίς 15 Αύγουστου 1917 τό βιβλιοπωλείο κήκε άπό τή μεγάλη πυρκαγιά τής Θεσσαλονίκης. Όπως πολλές οίκογένειες, έτσι καί ή δική μας καταστράφηκε οικονομικά (...). Όταν τήν επόμενη έφτασαν μέ τό τρένο οί έφημερίδες, τά περιοδικά καί βιβλία, ή διανομή τους έγι-

νε κανονικά (...). Στο χώρο του καμένου μαγαζιού έστησαν πάγκους (...). Τό βράδυ εκλείναν τούς πάγκους μ' ένα αδιάβροχο πού τό στερέωναν μέ μεγάλες παραμά-νες, μιά από τίς όποιες φυλάξαμε γιά συναισθηματικούς λόγους (...).»

Έτσι, χωρίς ευγένεια, δίχως προσφώνηση του είδους «δεσποινίς» ή «κυρία»:

— Λέγε!

‘Η παραμάνα, λίγο σκουριασμένη στην άκρη της βάσης, πάντα γυαλιστερή στη «μύτη» που κρύβεται μέσα στη μικρή θήκη, στο πάνω μέρος της, άρχισε με μία έρωτηση που δέν περίμενε απάντηση:

— Τήν ξέρεις τή μυρουδιά των βιβλίων; Ξέρεις τή μυρουδιά των έφημερίδων, των περιοδικών; Λοιπόν, εγώ τήν πρωτογνώρισα γύρω στά 1888: ‘Ηρθε ένας Έβραϊός κι αγόρασε ένα κουτί παραμάνες από έναν άλλο ‘Εβραίο, που μάς πουλούσε στην όδο Σαμπρί Πασά, τή σημερινή Βενιζέλου τής Θεσσαλονίκης, ‘Εκεί ν’ άκουγες παζάρι έβραϊκό, που λέει ό λόγος, παζάρι για ένα κουτί παραμάνες, νά σου φεύγει τό μυαλό... ‘Ας εΐναι. Μέ πούλησαν, μ’ αγόρασαν καί μ’ έβαλαν νά κρατώ ένα περιοδικό! Πήρα, που λές, σοβαρά τό ρόλο μου κι άρχισα νά κρατώ τό περιοδικό καί πολύ μου στοίχισε, όταν τό πήραν από τήν άγκαλιά μου καί τό πούλησαν... Κι έπειτα μου ‘δωσαν νά κρατήσω άλλο, κι ύστερα μ’ έβαλαν νά κρατώ έφημερίδες καί... κι έτσι έμαθα τή μυρουδιά τους...

— Καί μετά τή... μυρωδιά; Τί έγινε, μετά;

— ‘Ε, μετά έγινε του... μαγαζιού. Μιά παραμάνα έμπιστούνης: νά σκεφτείς ότι μ’ έβαλαν νά κρατώ ακόμα καί τιμολόγια! Δόξεις ή δικιά σου; Ξέρεις τί εΐναι νά κρατάς τιμολόγια σέ έβραϊκό μαγαζί; ‘Ε, κι από τότε μ’ αγάπησαν καί τούς αγάπησα.

— Καί μετά τίς... αγάπες;

— ‘Ηρθε ό πρώτος θάνατος: πέθανε από φυματίωση ό ίδρυτής τής επιχείρησης ‘Ισάκ Μόλχο. ‘Ηταν τό 1908 κι έχω ένα μυστικό από κείνη τή χρονιά... ‘Όμως, άς’ το για τό τέλος... Τήν επιχείρηση ανέλαβε ό αδελφός του,

ό Μαΐρ, που διέκοψε τίς σπουδές του στη Σχολή Εύελπίδων...

‘Η πόλη αλλάζει

Καί ή παραμάνα («τόσα χρόνια ανάμεσα σέ βιβλία κι έφημερίδες έμαθε τόσα...») άρχίζει τήν ιστορία του βιβλιοπωλείου, που εΐναι σχεδόν παράλληλη μ’ εκείνη τής Θεσσαλονίκης των τελευταίων εκατό χρόνων: Τέλη του περασμένου αιώνα κι ή πόλη — διεθνές έμπορικό κέντρο τής ‘Οθωμανικής Αυτοκρατορίας — αλλάζει συνέχεια μορφή: Συνδέεται σιδηροδρομικώς μέ τήν Εύρώπη (1871), ανοικοδομείται καί εκσυγχρονίζεται μετά τίς καταστροφικές πυρκαγιές (1890, 1896, 1898). Οί δρόμοι τής πόλης διευρύνονται καί στρώνονται μέ πέτρες, ενώ τά βράδια φωτίζονται μέ ύγραέριο. Δημιουργείται άποχετευτικό σύστημα, οργανώνεται ή διανομή πόσιμου νερού, ύγραέριου καί στη συνέχεια ηλεκτρικού. Τά τράμ κάνουν τήν εμφάνισή τους — πρώτα ίππήλατα καί άργότερα ηλεκτροκίνητα. ‘Ιδρύονται ναυτιλιακά καί ασφαλιστικά γραφεία. Δημιουργούνται μύλοι, κλωστήρια, κεραμοποιές, ζυθοποιές, εργοστάσια χαλιού καί μεταξιού, κτίζονται οί μεγάλες καπναποθήκες. ‘Η Θεσσαλονίκη έρχεται πιό κοντά στη Δυτική Εύρώπη.

Καί μέσα σ’ ατή τήν κοσμογονία άνοίγει «ένα παράθυρο στον κόσμο», όπως θά σημειώσει για τό βιβλιοπωλείο αυτό ό ύπουργός Βόρειας ‘Ελλάδας **Στέλιος Γαπαθεμελής** — ... εκατό χρόνια άργότερα! «... ένα βιβλιοπωλείο συνδεδεμένο μέ τή νεότερη ιστορία τής πόλης, εΐναι επιπλέον μία λεπτομέρεια του προσώπου της...», θά προσθέσει ό τωρινός ύπουργός.

Τό ισόγειο του βιβλιοπωλείου σήμερα.

Παραλαβή δεμάτων από το ταχυδρομείο

Στήν έξορία...

— Κι έπειτα ήρθε ή φωτιά, συνεχίζει ή παραμάνα. Θυμάμαι τó πρώτο βράδυ, τότε πού κάηκε τó βιβλιοπωλείο, όταν μ' έβαλαν νά φυλάξω σκοπιά: έστρωσαν ένα αδιάβροχο πάνω από βιβλία και πάγκους και τó 'πιάσαν οί παραμάνες. 'Η πόλη μύριζε από τά αποκαΐδια και τά βιβλία, χαρτιά πράματα αυτά, σπαρταρούσαν από άγωνία: «Θά καοΰμε κι εμείς;» έλεγαν κι έτρεμαν εκείνη τή νύχτα τού Δεκαπενταΐουστου... Πού νά 'Ξεραν τί άλλα έμελλε νά περάσουμε. Δικτατορία Μεταξά: από τó '36 ως τó '40 ή πολύπλευρη και διεθνής ένημέρωση πού πρόσφερε ό Μόλχο θεωρήθηκε άπειλή γιά τó καθεστώς κι ό Μαΐρ καταδικάστηκε σέ δίμηνη έκτόπιση στήν 'Ιο... Κι ύστερα ήρθε εκείνος ό σκληρός 'Απρίλιος τού '41. Οί ναζί στή Θεσσαλονίκη. 'Επιασαν τόν Μαΐρ έπειδή διένειμε τó συμμαχικό Τύπο και τόν ύποχρέωσαν νά «πουλήσει» όλα του τά βιβλία και τó τριώροφο κατάστημά του αντί πέντε λιρών(!) σέ συνεργάτη τών Γερμανών...

'Εδω πάει νά σπάσει ή φωνή τής παραμάνας:

— ... Οί κατακτητές συνέλαβαν, έκτός από τόν Μαΐρ, κι όσα μέλη τής οικογενείας του μόπορεσαν νά έντοπίσουν. Τούς έβαλαν στά τρένα πού μετέφεραν τούς 50.000 'Ισραηλίτες τής Θεσσαλονίκης στά στρατόπεδα συγκέντρώσεως, άπ' όπου δέν επέστρεψε κανείς τους...

'Αλλη μιά καθαρά σαλονικιώτικη ίστορία μέσα σέ λίγες λέξεις: «... άπ' όπου δέν επέστρεψε κανείς...».

— Κι έδω είναι τó δεύτερο μυστικό πού θά σου πω στό τέλος...

Δύο από τά παιδιά τού Μαΐρ καταφεύγουν στή Γλώσσα τής Σκοπέλου, όπου κρύβονται σ' όλη τή διάρκεια τής κατοχής. Είναι ό Σολομών και ή Βικτόρια. Καί ό Σολομών είναι εκείνος πού θά ξαναστήσει τήν έπιχείρηση στά πόδια της μέ τήν αύγή τής άπελευθέρωσης.

Θά γράψει σχετικά ό Ντίνος Χριστιανόπουλος:

«... μέ τή γερμανική κατοχή καταστράφηκε (...) κι όλοι οί συγγενείς τού κ. Μόλχο έξολοθρεύτηκαν. Μόνο αύτός επέζησε (...). Οί πρόγονοί τους είχαν έρθει στή Θεσσαλονίκη ήδη τόν δέκατο έκτο αιώνα, και στά έβραϊκά μνήματα υπήρχε τάφος ενός προγόνου του από τó 1570. Καί μιά συγκινητική πληροφορία: ό πατέρας του άλληλογραφούσε μέ τόν Κάφκα, είχε μάλιστα και μιά φωτογραφία του μέ ιδιόχειρη άφιέρωση (...)».

Και γιά τήν ίδια εποχή, ό Κάρολος Τσιζεκ θά δώσει μιά σπαρταριστή εικόνα.

«... τó "Γαλλικόν" λεγόταν ένα στενόμακρο ψηλοτάβανο ζαχαροπλαστείο μέ καθρέφτες στους τοίχους και

πατάρι. 'Εκεί είδα τούς πρώτους Γερμανούς στρατιώτες νά τρώνε μέ βουλιμία πάστες αγορασμένες μέ κατοχικά μάρκα. 'Ηταν ή άρχή τού τέλους. Μέ τήν έξόντωση τών πενήντα χιλιάδων 'Εβραίων κατοίκων της, ή Θεσσαλονίκη δέν θά ξανάβρισκε, μετά τόν πόλεμο, τήν παλιά της φυσιογνωμία...».

'Η Ζωή Νάσιουζικ θά δώσει τή θέση τού βιβλιοπωλείου μ' ένα τρόπο ζωής μέσα στό παραμύθι:

«... αναδύεται μέσα από τήν άχλή τού χρόνου (...) εκεί στό τέρμα τής οδού Τσιμισκή, όπου νόμιζα ότι τελειώνει ή πόλη μέ όλα της τά προβλήματα και άρχίζει κάποιος άλλος κόσμος, κάποιοι δρόμοι πού οδηγούν σέ ταξίδια μακρινά (...)».

Αυτούς τούς δρόμους «πού οδηγούν σέ ταξίδια μακρινά» δείχνει ό Δημήτρης Μαρωνίτης μ' ένα μοναδικό τρόπο, πού πάει νά κρύψει κάποια θλίψη γιά ό,τι έφυγε:

«... δέν ξέρω τί άκριβώς μεσολάβησε και σταμάτησαν οί τακτικές επισκέψεις μας στό βιβλιοπωλείο Μόλχο, ύποθέτω όμως σήμερα ότι ένδέχεται νά συνέβη τó εξής: μερικά πράγματα και πρόσωπα τών νεανικών και τών έφηβικών μας χρόνων λειτουργούν μέσ στό μυαλό μας σάν μύθοι και γι' αυτό, ίσως, όταν ή μυθολογική μας ηλικία έχει περάσει, τά αποφεύγουμε άσυνείδητα, γιά νά μήν καταστρέψουμε τó μύθο τους».

Κι ή παραμάνα; Καί τά δύο «μυστικά» πού ύποσχέθηκε γιά τó «τέλος»;

— Τή βλέπεις τή σκουριά έδω στήν άκρη; ρώτησε. Δέν είναι από τόν καιρό, μήτε από τή βροχή, τότε πού φύλαγα σκοπιά νά μήν καοΰν κι άλλα βιβλία. Είναι σκουριά άπό δύο ανθρώπινα δάκρυα: τó πρώτο έσταξε πάνω μου τή μέρα πού πέθανε ό πρώτος Μόλχο, ό Μαΐρ — τó δεύτερο, σάν τούς έπιασαν και τούς στοίβαξαν στό τρένο γιά τó "Αουσβιτς. Καί μή ρωτάς τώρα από πού κύλησαν. Μιά παραμάνα είμαι γω πού γέρασε. 'Ενα τίποτα, πού λέει ό λόγος.

Σημειώσεις:

1. 'Αποσπάσματα δηλώσεων και περιγραφών είναι από τó βιβλίο «100 χρόνια Μόλχο». Οί όποιες αϋθαιρείες στήν έπιλογή τους και στόν τρόπο παρουσίασης βαρύνουν τόν συντάκτη αυτού τού κειμένου.

2. Τόν Μαΐο τού 1988 στήν αίθουσα τελετών τού Γαλλικού 'Ινστιτούτου Θεσσαλονίκης ό κ. Ζάν Τριπορό, μορφωτικός σύμβουλος τής γαλλικής πρεσβείας στήν 'Αθήνα άπένειμε στόν κ. Σολομώντα Μόλχο, μέ τήν ευκαιρία τής συμπλήρωσης 100 χρόνων ζωής τού βιβλιοπωλείου του, τόν τίτλο τού 'Ιππότη τών Γραμμάτων και Τεχνών.

('Από τήν «'Ελευθεροτυπία» 16.7.1988)

Η ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΙΩΞΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Σχετικά με την διαμαρτυρία των πνευματικών Ιδρυμάτων κατά την Κατοχή, για την δίωξη των Εβραίων, ο γνωστός πρωταγωνιστής του Έθνικου Θεάτρου κ. Θεόδ. Μοριδής έδωσε στην «Καθημερινή» (19.7 1988) την προσωπική του μαρτυρία. Έπαναλαμβάνουμε ότι τέτοιο κείμενο ως «η Διαμαρτυρία των 42» με παρόμοιες αντιπροσωπευτικές υπογραφές υψηλού κύρους δεν έχει να επιδείξει καμία άλλη χώρα της Ευρώπης.

«Στις Σελίδες της «Καθημερινής» διάβασα μία συνέντευξη που έδωσε ο κύριος Έντουαρντ Κότς στην κυρία Άλεξάνδρα Σπυριδάκη. "Ας μου επιτραπεί να συμπληρώσω κάτι που θεωρώ σημαντικό, την πληροφορία που έδωσε ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Ιάκωβος στον δήμαρχο της Νέας Υόρκης.

Συνεδριάζαμε μυστικά στο μέγαρο της Αρχιεπισκοπής υπό την προεδρία του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού εκπρόσωποι των σωματείων και πρυτάνεις της Αθήνας και παίρναμε αποφάσεις πάνω σε προβλήματα που δημιουργήσε η πρόσφατη Ναζιστική κατοχή. Ειδοποιήθηκα ότι θέλει να παρουσιασθεί στη σύσκεψη η γυναίκα του Γιώργου Πολίτη — γνωστή Έλληνοεβραία και φίλη. Ήρθε... έκαμε έκκληση στον Αρχιεπίσκοπο και στους εκπροσώπους για συμπράσταση και βοήθεια στους συμπατριώτες μας Ισραηλίτες που άρχισαν να συλλαμβάνουν οι Ναζί στην Αθήνα. Ήταν συγκλονιστική... Μετά την αποχώρησή της πάρθηκε ομόφωνα απόφαση να γίνει έντονη έγγραφη διαμαρτυρία. Ο Άγγελος Σικελιανός ο μεγάλος μας ποιητής ανέλαβε να την συντάξει και μία τριμελής επιτροπή — Άγγελος Σικελιανός, Γεώργιος Καράντζας, πρόεδρος της Ενώσεως Συντακτών και εγώ, ως εκπρόσωπος του σωματείου Ελλήνων ηθοποιών — αναλάβαμε την έ-

πικίνδυνη αποστολή να επιδώσουμε τη διαμαρτυρία στον τότε διορισμένο πρωθυπουργό Λογοθετόπουλο και δι' αυτού στις αρχές της Ναζιστικής κατοχής. Αυτό και έγινε σε λίγη ώρα. Το πρωθυπουργικό γραφείο ήταν πολύ κοντά στην Αρχιεπισκοπή.

Τό έγγραφο που έθεσε υπ' όψη του κυρίου Κότς ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής και που αγνοούσε ο δήμαρχος Νέας Υόρκης, δεν ήταν απλώς μία έγγραφη δια-

μαρτυρία του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού για τις διώξεις των Έλληνοεβραίων. Ήταν έγγραφη διαμαρτυρία των 42 πρυτάνεων και προέδρων που συνεδρίαζαν στην Αρχιεπισκοπή υπό την προεδρία του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού. Ήταν διαμαρτυρία του συνόλου των πολιτών της Αθήνας — ίσως μοναδική που έγινε σε κατεχόμενη από τον Άξονα χώρα της Ευρώπης — και αυτό νομίζω έχει ξεχωριστή και βαρύνουσα σημασία».

Τα συμβόλα της πίστης πεταγμένα στο δρόμο.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΙ ΕΒΡΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ:

Η κ. Όλυμπια Παπαδούκα Αθήνα μας γράφει τα παρακάτω σχετικά με τα δημοσιεύματα του τεύχους 101 των «Χρονικών» που αναφέρονται στην Κρήτη:

«Στή σελίδα 7 του περιοδικού, για τις σχέσεις χριστιανών και εβραίων στην Κρήτη, την «άφομοίωση» και την επίδραση που δέχτηκαν και τη φιλία και ομοψυχία που δείχνουν τα ριζιτικά τραγούδια που παραθέτετε «Ο Έρως μιάς Όβρηοπούλας». Μου έφερε στο νου από τα παιδικά μου χρόνια (τώρα συμπλήρωσα τα 70) ένα τραγούδι παιχνιδι ομαδικό, που τραγουδώντας το κάναμε και ρυθμικές κινήσεις, σάν χορευτικό (άντικριστό; δεν θυμάμαι). Θά μπορούσαμε να τό ονομάσουμε. «Ο Έρως σέ μιά Όβρηοπούλα». Οί στίχοι: (πού μέρες τώρα τό τραγουδάω

για να τό θυμηθώ, και όπως τά παλιά έπανερχονται στίς προχωρημένες ηλικίες, νομίζω πώς τό θυμήθηκα όλο - νομίζω ναί).

Ένα Σαββάτο βράδυ - ντάμιο ντίμιο Καριομπέλα -

ένα Σαββάτο βράδυ
μιά Κυριακή πρωί.

Βγήκα να σεριανήσω - ντάμιο ντίμιο Καριομπέλα -

βγήκα να σεριανήσω
εις την Όβριακή.

Βλέπω μιά βραιοπούλα - ντάμιο ντίμιο Καριομπέλα -

βλέπω μιά βραιοπούλα
και (ή πού) χτενιζότανε

μέ άσημένιο χτένι - ντάμιο ντίμιο Καριομπέλα -

και χτενιζότανε.

Τής λέω βραιοπούλα - ντάμιο ντίμιο Καριομπέλα

της λέω βραιοπούλα
να γίνεις χριστιανή.

Νά λούζεσαι Σαββάτο - ντάμιο ντίμιο Καριομπέλα -

να λούζεσαι Σαββάτο
ν' αλλάζεις Κυριακή.

Και να μεταλαβαίνεις - ντάμιο ντίμιο Καριομπέλα -

και να μεταλαβαίνεις
Χριστούγεννα Λαμπρή.

Νομίζω πώς τό θυμήθηκα όλο. Όσο για τό σκοπό αυτόν τόν θυμάμαι, και θά σάς τόν γράψω μέ τίς νότες.

Σέ μιά συντροφιά πού τό τραγούδησα σήμερα, μου είπανε πώς ο σκοπός είναι έφτανησιακός. Εάν είναι — και πού είναι έτσι — βλέπουμε πού όπως στην Κρήτη, έτσι και στά Έφτάνησα — ίσως και άλλα — την επικοινωνία του Χριστιανικού και Έβραϊκού στοιχείου στην Ελλάδα».

עץ חיים היא

Δένδρον ζωής είναι η Τορά...
(Παροιμ. 3:18)